

Tematická zpráva
Občanské vzdělávání
v základních a středních školách

Obsah

1	Úvod	3
2	Zaměření inspekční činnosti	3
3	Občanské vzdělávání v základních školách	4
3.1	Zařazení tematiky občanského vzdělávání v rámci ŠVP	4
3.2	Konkrétní vzdělávací cíle a témata zařazená do občanského vzdělávání v ZŠ	7
3.3	Metody a formy výuky, aktivity k uskutečnění cílů občanského vzdělávání, specifické aktivity nad rámec standardní výuky a výukové materiály využívané v rámci občanského vzdělávání v základních školách	9
3.4	Participace žáků základních škol na rozhodování o některých aspektech školního prostředí a činností	12
3.5	Zapojení základních škol do aktivit v tématech občanského vzdělávání a spolupráce s externími partnery	13
3.6	Způsoby ověřování znalostí a dovedností žáků ZŠ v občanském vzdělávání	14
3.7	Hodnocení míry osvojení kompetencí v občanském vzdělávání, povědomí žáků základních škol o právech a povinnostech zakotvených ve školním řádu a úspěšnost realizace cílů OV učiteli na ZŠ	15
3.8	Zájem ZŠ o různé formy podpory rozvoje kvality občanského vzdělávání	16
4	Občanské vzdělávání ve středních školách	19
4.1	Zařazení tematiky občanského vzdělávání v rámci ŠVP	19
4.2	Konkrétní vzdělávací cíle a témata zařazená do občanského vzdělávání ve středních školách	21
4.3	Metody a formy výuky, aktivity k uskutečnění cílů občanského vzdělávání, specifické aktivity nad rámec standardní výuky a výukové materiály využívané při občanském vzdělávání ve středních školách	23
4.4	Participace žáků středních škol na rozhodování o některých aspektech školního prostředí a činností	27
4.5	Zapojení středních škol do aktivit v tématech občanského vzdělávání a spolupráce s externími partnery	28
4.6	Způsoby ověřování znalostí a dovedností žáků středních škol v občanském vzdělávání	29
4.7	Hodnocení míry osvojení kompetencí v občanském vzdělávání a povědomí žáků středních škol o právech a povinnostech zakotvených ve školním řádu a úspěšnost realizace cílů OV učiteli na SŠ	30
4.8	Zájem středních škol o různé formy podpory rozvoje kvality občanského vzdělávání ..	31
4.9	Poznatky z mezinárodních a dalších šetření	34
5	Závěr	35
5.1	Pozitivní zjištění	35
5.2	Negativní zjištění	36
5.3	Doporučení	36
	Seznam zkratk	38

1 Úvod

Česká školní inspekce předkládá tematickou zprávu s výsledky inspekční činnosti zaměřené na obsah, pojetí a kvalitu výuky občanského vzdělávání v základních a středních školách. Inspekční činnost byla realizována podle § 174 odst. 2 písm. a), b) a d) zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Tematická inspekční činnost se skládala z inspekčního elektronického zjišťování, které bylo provedeno v podobě on-line dotazníku v termínu od 26. ledna do 18. února 2016 na vzorku 951 základních škol (což je 23,1 % všech základních škol zapsaných v rejstříku škol a školských zařízení) a 311 středních škol (což je 23,8 % všech středních škol zapsaných v rejstříku škol a školských zařízení), a z prezenční inspekční činnosti uskutečněné v rámci komplexní inspekční činnosti na vzorku 145 základních škol a 75 středních škol, jež byla realizována v období od 14. března 2016 do 28. června 2016. V rámci inspekční činnosti na místě byly zadávány také ankety pro učitele občanského vzdělávání.

Na přípravě a realizaci tematické inspekční činnosti spolupracovala Česká školní inspekce s Centrem občanského vzdělávání, které působí při Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze a které je jedním z hlavních garantů dlouhodobé podpory koncepčního rozvoje občanského vzdělávání v České republice.

Tematická inspekční činnost zároveň navazovala na některá dílčí témata šetření sociální gramotnosti žáků uskutečněného ve školním roce 2011/2012 ve spolupráci České školní inspekce a výše zmíněného centra¹.

2 Zaměření inspekční činnosti

V rámci tematické inspekční činnosti zaměřené na občanské vzdělávání² se Česká školní inspekce orientovala zejména na hodnocení organizace občanského vzdělávání (dále i „OV“) v rámci školních vzdělávacích programů (dále i „ŠVP“), začlenění jeho témat do výuky školních předmětů, vymezení vzdělávacích cílů, tematický obsah občanského vzdělávání a délku praxe učitelů občanského vzdělávání v základních (dále i „ZŠ“) a středních školách (dále i „SŠ“). V průběhu inspekční činnosti ve školách byly hodnoceny také specifické aktivity škol směřující k podpoře rozvoje občanské gramotnosti, metody a formy výuky, využití výukových materiálů, způsoby motivování a hodnocení žáků, výsledky komunikace a výchovného působení v oblasti osvojení občanských kompetencí ze strany žáků, míra participace žáků na rozhodování o podobě školního prostředí a obsahu školních činností, povědomí žáků o právech a povinnostech zakotvených ve školním řádu nebo spolupráce s externími subjekty. Sledováno a hodnoceno bylo také personální, materiálně-technické a finanční zajištění občanského vzdělávání a zjišťován byl rovněž zájem vedení základních

1

http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/00116890d1e4e1383dd12bf54e39177201807af8_uploaded_cov2012-csi-zavery_setreni_socialni_gramotnosti_zaku_final.pdf

² Občanské vzdělávání představuje výchovně-vzdělávací aktivity, které posilují občany v tom, aby se informovaně, odpovědně a aktivně podíleli na spravování věcí veřejných a na rozvoji demokratické společnosti. Občanské vzdělávání pomáhá lidem žít v demokracii a demokracii ochraňuje proti totalitárním systémům. V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání je občanské vzdělávání částečně vymezeno ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět na 1. stupni, ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost na 2. stupni a také jako průřezové téma Výchova demokratického občana. V Rámcovém vzdělávacím programu pro gymnázia jsou základy občanského vzdělávání obsahem vzdělávací oblasti Člověk a společnost. V Rámcovém vzdělávacím programu pro obory středního odborného vzdělávání jsou některá témata občanského vzdělávání součástí společenskovedního vzdělávání a také jako průřezové téma Občan v demokratické společnosti.

a středních škol o různé formy podpory rozvoje kvality občanského vzdělávání. Sledovaným obdobím, k němuž se všechna zjištění vztahují, byl školní rok 2015/2016.

Tematická inspekční činnost vycházela také ze strategických rezortních dokumentů, jako je Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020 nebo Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015–2020, kde je vymezena potřeba posilování tohoto vzdělávacího tématu v českých školách. Zároveň zpráva reaguje také na novelu školského zákona, která mj. posiluje pravomoci samosprávných orgánů žáků.

Výsledky tematické inspekční činnosti představuje Česká školní inspekce v následujících kapitolách.

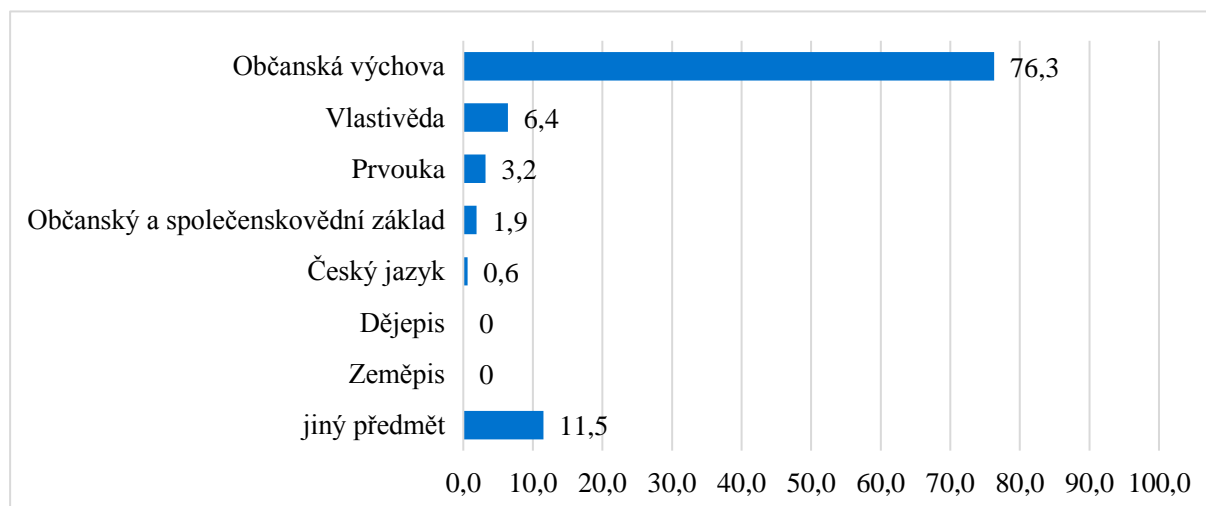
3 Občanské vzdělávání v základních školách

Inspekční elektronické zjišťování (zapojeno 951 ZŠ) i prezenční inspekční činnost přímo ve školách s využitím anket pro učitele občanského vzdělávání (145 ZŠ) byly tedy zaměřeny na hodnocení podmínek, průběhu, obsahu a kvality občanského vzdělávání a na ověřování znalostí žáků v dotčených tématech. Česká školní inspekce dále zjišťovala a hodnotila specifické aktivity základních škol umožňující žákům rozvoj schopnosti uplatnit získané občanské znalosti a dovednosti v praktickém životě a stanovení vzdělávacích cílů a míru jejich dosažení v oblasti osvojení občanských kompetencí ze strany žáků v základních školách.

3.1 Zařazení tematiky občanského vzdělávání v rámci ŠVP

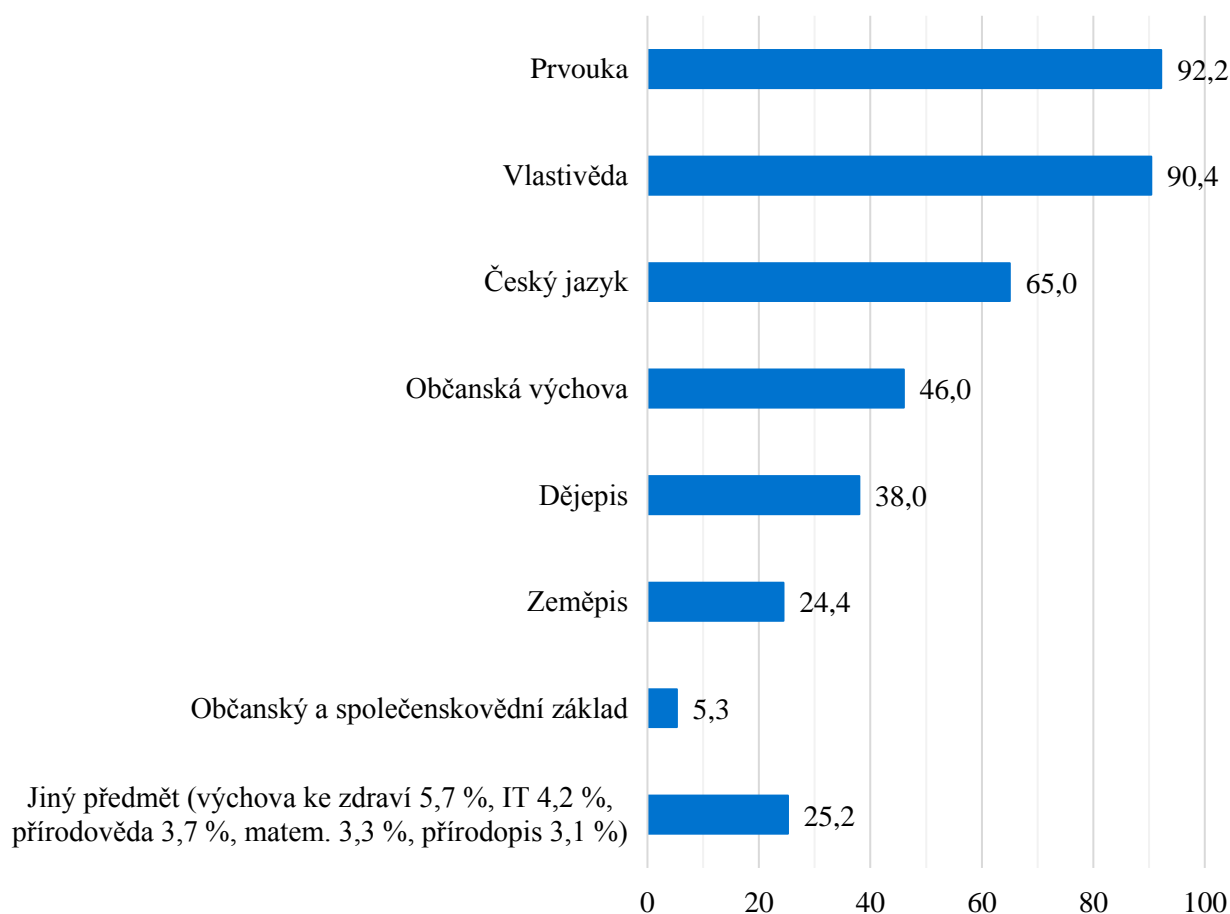
Témata občanského vzdělávání zařazovaly základní školy buď do jednoho, nebo do více předmětů. V případě začlenění celého obsahu jen do jednoho předmětu (16,5 % ZŠ) šlo na prvním stupni o vlastivědu (6,4 % ZŠ) a prvouku (3,2 % ZŠ), na druhém stupni o občanskou výchovu (76,3 % ZŠ) a méně často o občanský a společenskovední základ (1,9 % ZŠ). Uvedené způsoby začlenění vzdělávacího obsahu lze akceptovat a považovat za možné, nicméně vhodnější by bylo jejich průřezové začlenění do více předmětů, případně do projektů (kde byl však podíl ZŠ velmi nízký, 4,8 %). Jako nepřilíš vhodné je pak třeba vnímat zařazení témat občanského vzdělávání pouze do výuky českého jazyka.

Graf č. 1 Způsob organizace občanského vzdělávání v rámci ŠVP: témata OV byla zařazena do jednoho předmětu ve 156 ZŠ, do kterého konkrétně (v %):

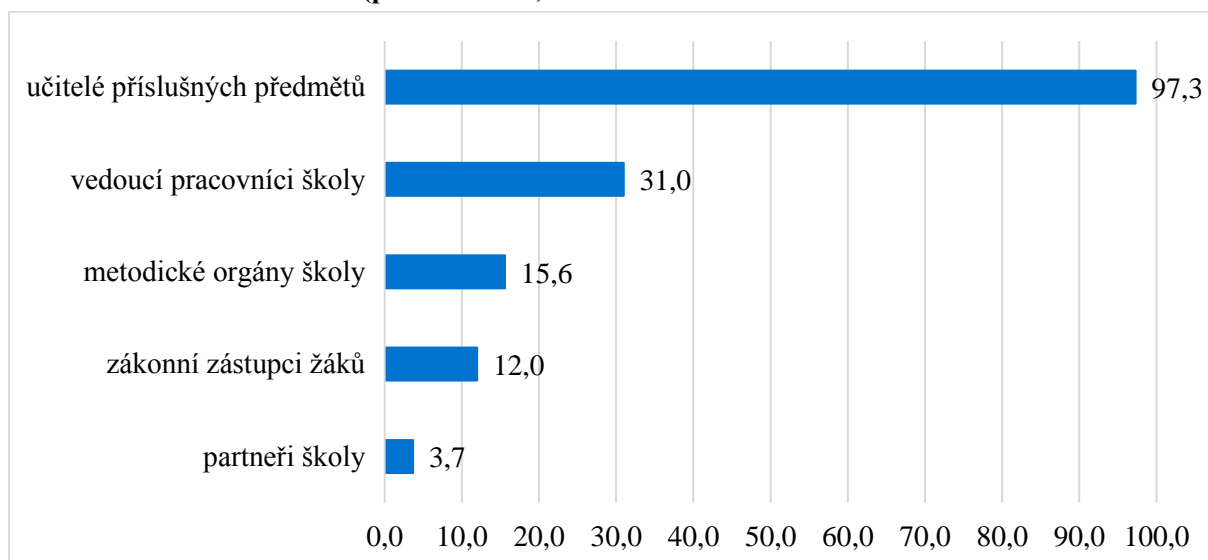
Více než tři čtvrtiny základních škol (76,5 %) začlenily témata občanského vzdělávání do několika různých předmětů jako průřezové téma. Téměř všechny základní školy, které témata občanského vzdělávání takto začlenily, zařadily jeho obsah na prvním stupni do prvouky (92,2 % ZŠ) a do vlastivědy (90,4 % ZŠ), přičemž základní školy jen s 1. stupněm zařazovaly obsah občanského vzdělávání do prvouky i do vlastivědy častěji než základní školy plně organizované. Téměř dvě třetiny základních škol vložily témata občanského vzdělávání mimo jiné do českého jazyka, což je také častějším jevem u základních škol jen s 1. stupněm. Méně než polovina ZŠ začlenila témata občanského vzdělávání na druhém stupni do předmětu občanská výchova. Téměř dvě pětiny ZŠ začleňují témata občanského vzdělávání na druhém stupni do dějepisu a necelá čtvrtina ZŠ do zeměpisu. Nejčastějším způsobem začlenění témat občanského vzdělávání do ŠVP byla jejich výuka v kombinaci předmětů prvního stupně prvouka a vlastivěda, ve více než třech pětinach ZŠ s výukou občanského vzdělávání průřezově v několika předmětech byla jeho témata paralelně zařazena také v českém jazyce.

Graf č. 2 Začlenění témat OV do předmětů v základních školách (podíl ZŠ v %)

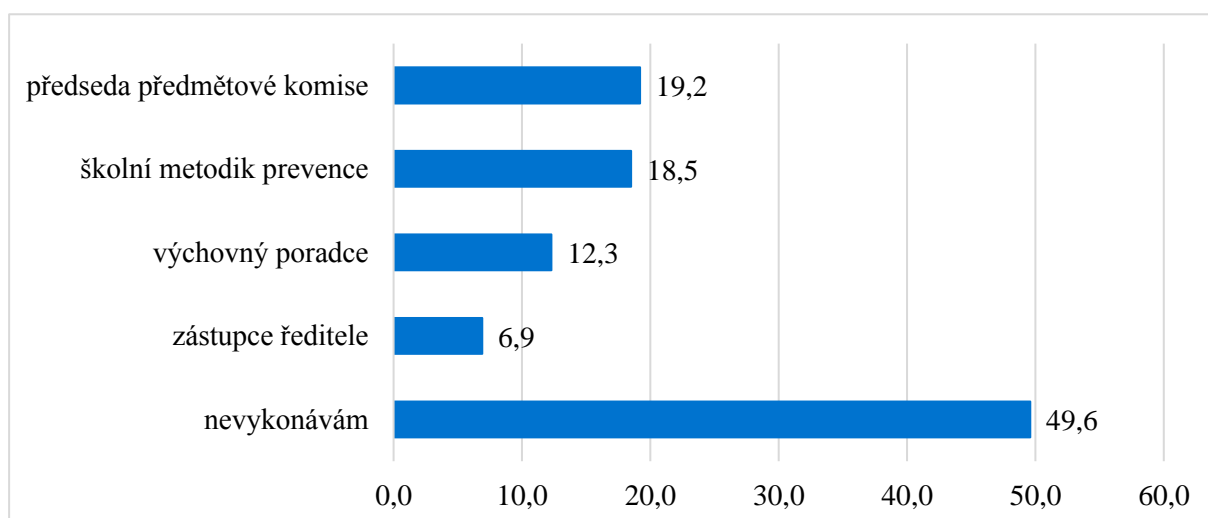
Česká školní inspekce zjišťovala také to, kdo z aktérů vzdělávacího procesu či z osob a subjektů participujících na chodu školy má vliv na utváření obsahu a na organizaci občanského vzdělávání. Podle předpokladů měli největší vliv na občanské vzdělávání téměř ve všech sledovaných základních školách učitelé příslušných předmětů. Další informace poskytuje graf č. 3.

Graf č. 3 Vliv jednotlivých aktérů na občanské vzdělávání v základních školách podle ředitelů škol (podíl ZŠ v %)

Více než polovina učitelů občanského vzdělávání v ZŠ zastávala nějakou funkci, přičemž nejčastěji šlo o funkci předsedy předmětové komise nebo školního metodika prevence. Je tedy pravděpodobné, že občanské vzdělávání je ve školách často svěřováno zkušeným pedagogům s rozsáhlejšími schopnostmi. Podrobnosti jsou uvedeny v grafu č. 4.

Graf č. 4 Výkon funkcí učiteli OV na ZŠ ve školním roce 2015/2016 (podíl učitelů v %)

Jak dokládá tabulka č. 1, více než polovina učitelů občanského vzdělávání v ZŠ měla pedagogickou praxi delší než 20 let. Ve třech čtvrtinách případů šlo o zkušené pedagogy s předpokladem efektivního vedení vzdělávacího procesu.

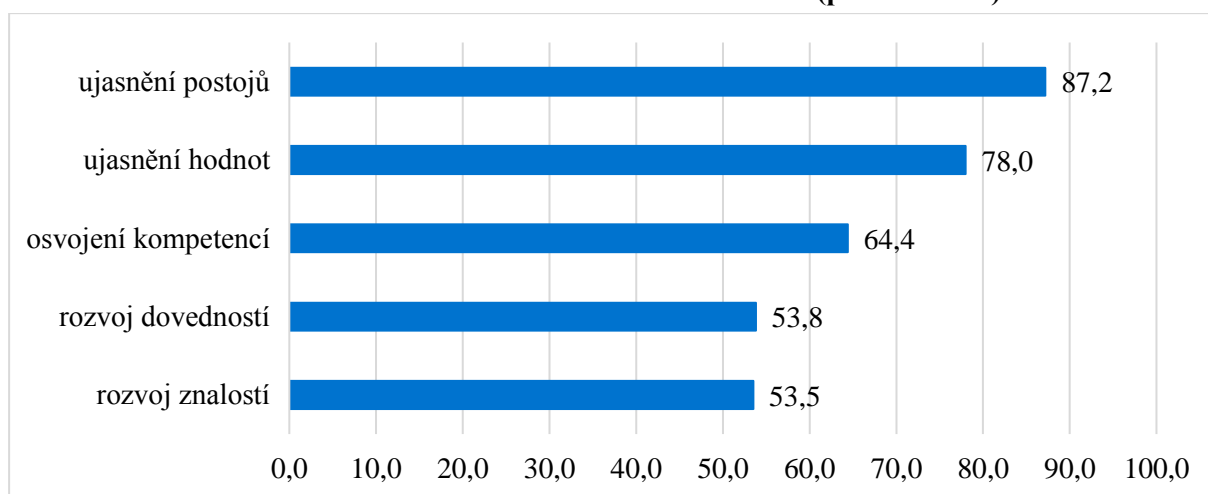
Tabulka č. 1 Délka pedagogické praxe učitelů OV v ZŠ (podíl učitelů v %)

Intervaly let délky praxe	
1 rok – 10 let	26,9 %
11 – 20 let	22,4 %
21 – 30 let	28,4 %
31 – 40 let	20,1 %
41 – 50 let	2,2 %

3.2 Konkrétní vzdělávací cíle a témata zařazená do občanského vzdělávání v ZŠ

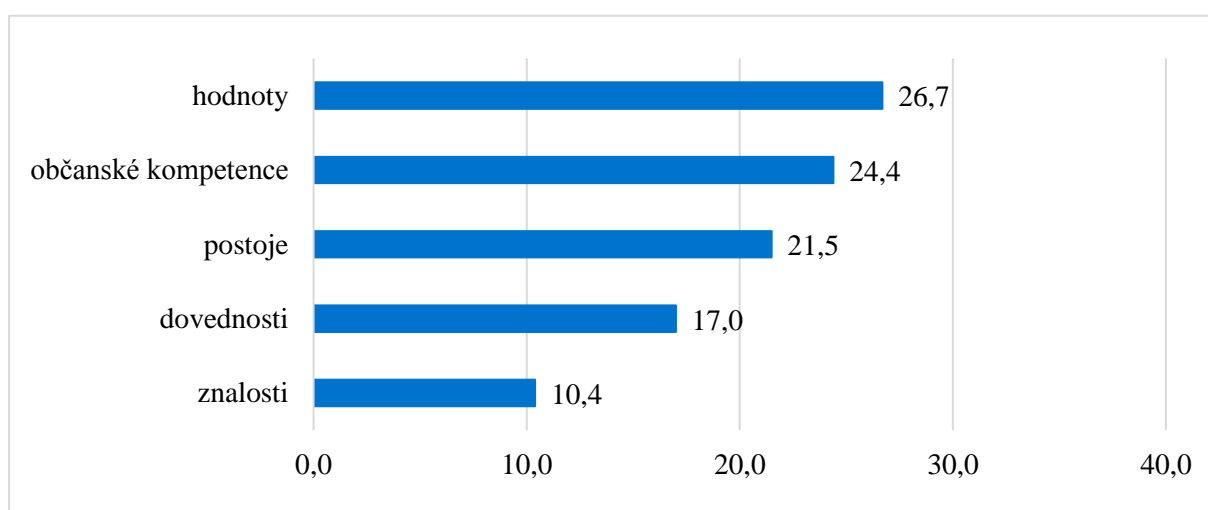
Základní školy se v rámci občanského vzdělávání zaměřily v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání (dále i „RVP ZV“) především na osvojení klíčových sociálních schopností, které žákům umožní aktivní zapojení do života demokratické společnosti, což je v rámci RVP ZV formulováno jako priorita. Nejčastěji byla u žáků rozvíjena schopnost ujasnit si postoje a hodnoty, především v plně organizovaných základních školách. Jeden z podstatných předpokladů úspěšného uplatnění žáků v sociální realitě, kterým je osvojení občanských kompetencí ze strany žáků, byl v základních školách sledován méně často, než by bylo žádoucí. Více viz graf č. 5.

Graf č. 5 Cíle sledované řediteli ZŠ zařazením OV do ŠVP (podíl ZŠ v %)

Potvrzuje se tak, že rozvoj občanských dovedností a znalostí, které mají navazovat na postoje, je pro školy obtížnějším procesem, který je vhodnější realizovat v jiných organizačních jednotkách vzdělávání, než je běžná vyučovací hodina (například v různých školních projektech).

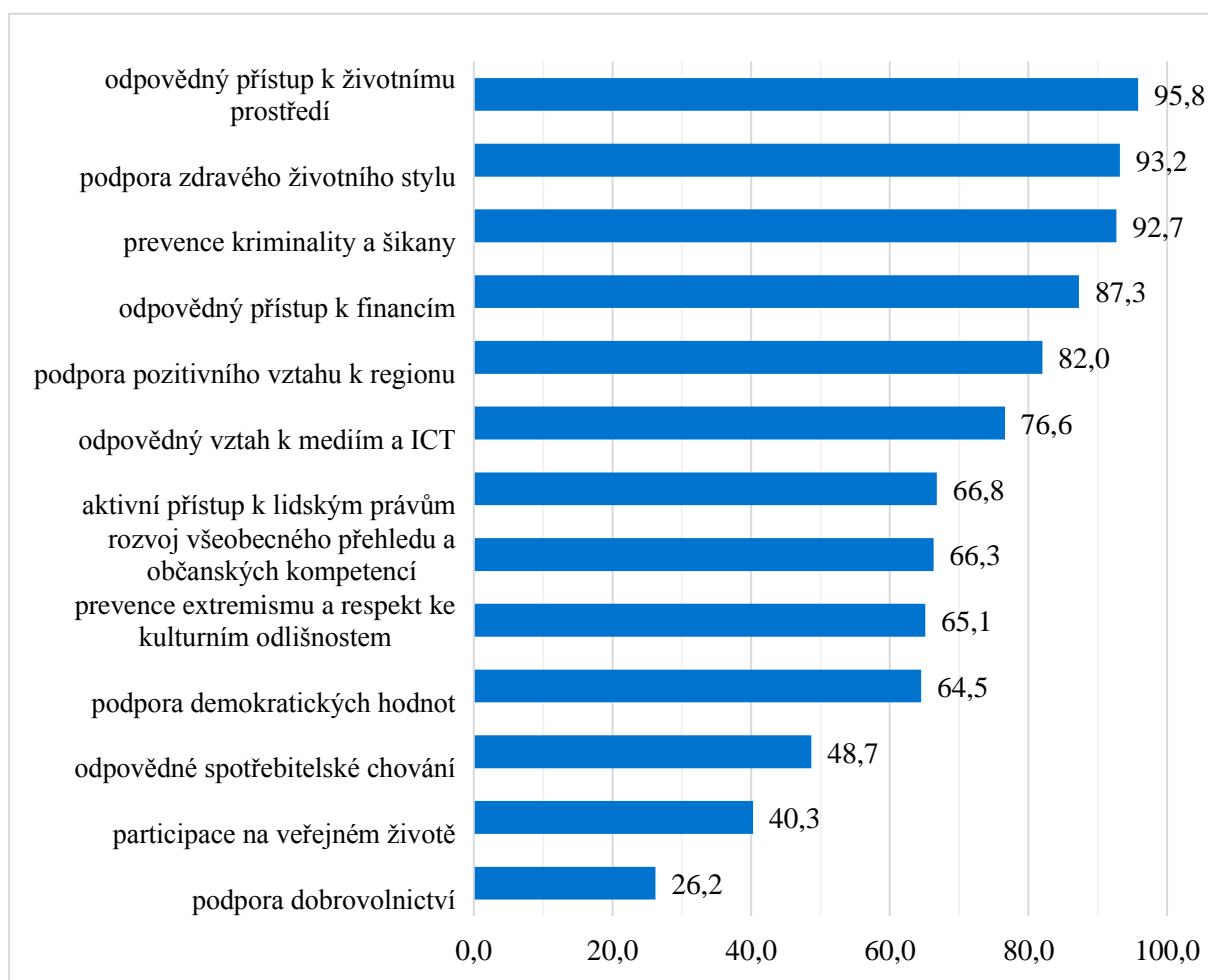
Graf č. 6 Vzdělávací cíle sledované učiteli OV v ZŠ (podíl učitelů v %)

Výběr témat občanského vzdělávání odpovídal ve většině základních škol cílovému zaměření vzdělávací oblasti podle RVP ZV, ale ve třetině zapojených ZŠ chybělo začlenění některých témat, klíčových pro úspěšné zapojení žáka do demokratické společnosti (např. aktivní přístup k lidským právům, rozvoj všeobecného přehledu a občanských kompetencí, prevence

extremismu a respekt ke kulturním odlišnostem, podpora demokratických hodnot apod.). Téměř všechny základní školy (95,8 %) zařadily do občanského vzdělávání téma odpovědného přístupu k životnímu prostředí. Podporu zdravého životního stylu začlenilo do občanského vzdělávání 93,2 % ZŠ (nejčastěji ZŠ jen s 1. stupněm), prevenci kriminality a šikany pak 92,7 % ZŠ. Velmi často byl součástí vzdělávacího obsahu také odpovědný přístup k financím (87,3 % ZŠ). Podpora pozitivního vztahu k regionu byla součástí témat občanského vzdělávání celkově ve více než čtyřech pětinach ZŠ. Více než tři čtvrtiny základních škol začlenily do občanského vzdělávání odpovědný vztah k médiím a informačním technologiím, více než dvě třetiny základních škol vzdělávaly a vychovávaly žáky k aktivnímu přístupu k lidským právům. Rozvoj všeobecného přehledu a občanských kompetencí, prevenci extremismu a respekt ke kulturním odlišnostem a podporu demokratických hodnot zařadily téměř dvě třetiny ZŠ. Podpora demokratických hodnot byla nejvíce zastoupena v plně organizovaných ZŠ (více než osm desetin). Téměř polovina základních škol zahrnuje do občanského vzdělávání odpovědné spotřebitelské chování, dvě pětiny základních škol zařadily do občanského vzdělávání výuku participace na veřejném životě, více než čtvrtina základních škol vyučovala podporu dobrovolnictví (častěji ZŠ jen s 1. stupněm). Tato zjištění ukazují na skutečnost, že základní školy obecně akcentují všechna témata občanského vzdělávání, avšak různou měrou v závislosti na jejich personálních a dalších podmínkách. Optimálním stavem je přitom proporcionální zastoupení celého spektra témat občanského vzdělávání (např. aktivní přístup k lidským právům, odpovědný přístup k životnímu prostředí, podpora demokratických hodnot, prevence extremismu a respekt ke kulturním odlišnostem) s ohledem na věková specifika žáků. Podrobnosti v grafu č. 7.

Graf č. 7 **Témata zařazená do výuky OV řediteli ZŠ (podíl ZŠ v %)**

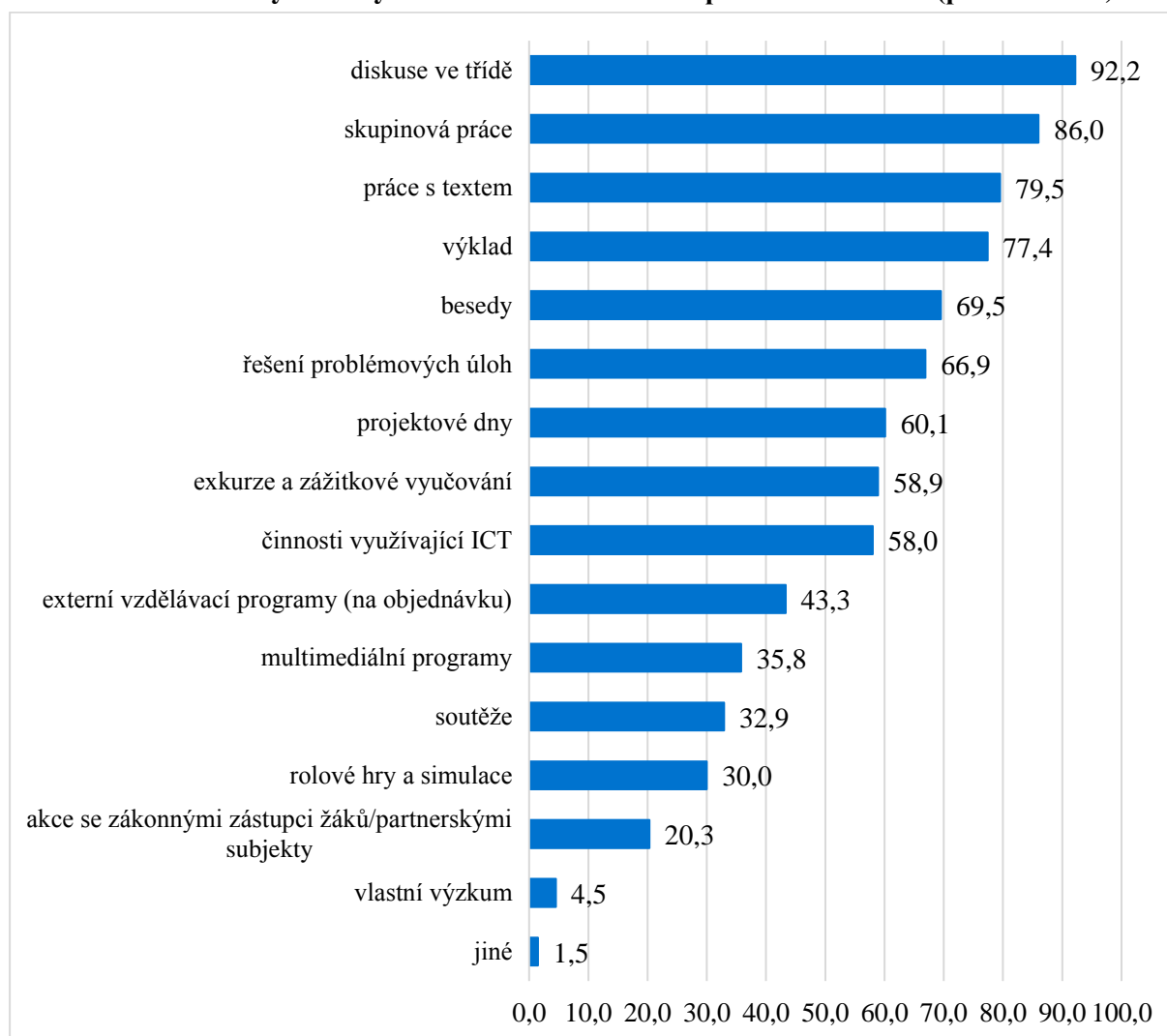
3.3 Metody a formy výuky, aktivity k uskutečnění cílů občanského vzdělávání, specifické aktivity nad rámec standardní výuky a výukové materiály využívané v rámci občanského vzdělávání v základních školách

Nejvíce využívanými metodami a formami výuky občanského vzdělávání byly diskuse ve třídě (více než devět desetin). Skupinová práce byla jako metoda občanského vzdělávání využívána v 86 % ZŠ, přičemž nejvíce ji využívaly plně organizované ZŠ. Práci s textem využívaly ve výuce téměř čtyři pětiny ZŠ. Formou výkladu vyučovalo 77,4 % ZŠ, 86,8 % plně organizovaných ZŠ a 65,8 % ZŠ jen s 1. stupněm vzdělávání. Více než dvě třetiny základních škol začlenily do výuky občanského vzdělávání besedy, řešení problémových úloh začlenily do občanského vzdělávání dvě třetiny ZŠ.

Tři pětiny základních škol uskutečňují v rámci občanského vzdělávání projektové dny. Celkově méně často byly organizovány exkurze a zážitkové vyučování. Téměř tři pětiny základních škol zařazují do výuky občanského vzdělávání činnosti využívající výpočetní techniku, více než třetina ZŠ vyučuje občanské vzdělávání pomocí multimediálních programů. Více než dvě pětiny základních škol využívají spolupráci s externími subjekty, zejména nevládními neziskovými organizacemi.

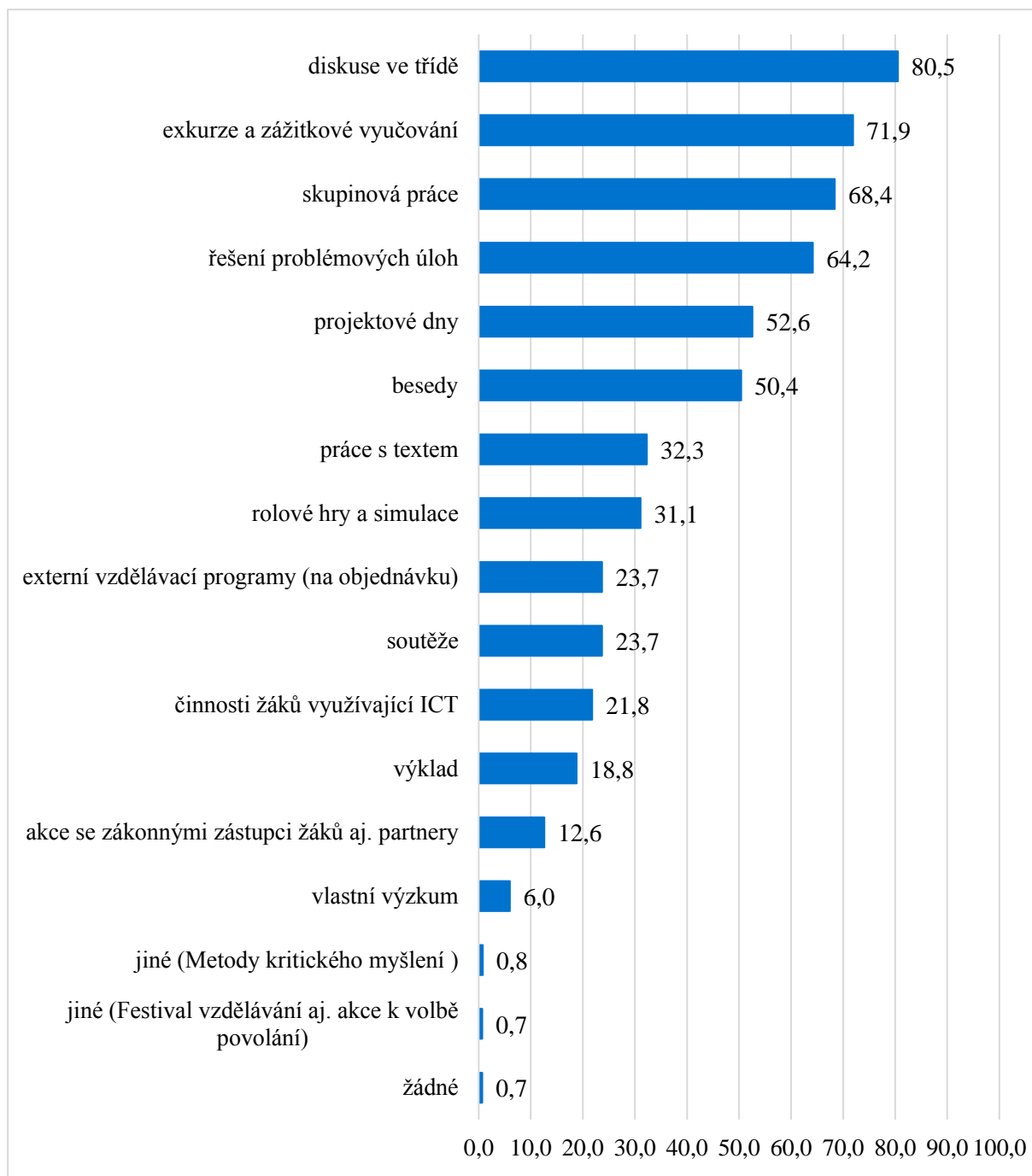
Ostatní formy a metody výuky byly školami využívány jen doplňkově, podrobnosti uvádí graf č. 8.

Graf č. 8 Metody a formy OV v základních školách podle ředitelů škol (podíl ZŠ v %)

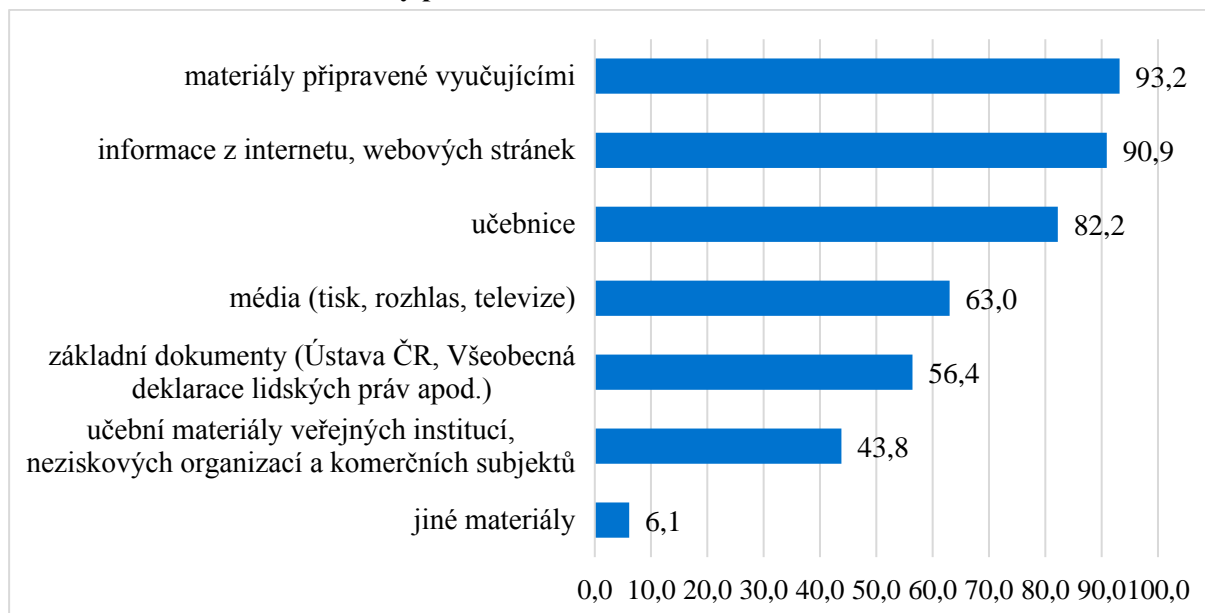
Pozitivním zjištěním vycházejícím z hospitací při prezenční inspekční činnosti je skutečnost, že učitelé v základních školách naplňovali cíle občanského vzdělávání především takovými formami a metodami, které vyžadují aktivní přístup žáků (diskuse, zážitkové vyučování, při řešení problémových úloh, besedy).

Graf č. 9 **Aktivity učitelů občanského vzdělávání na ZŠ k uskutečnění cílů OV (v %)**

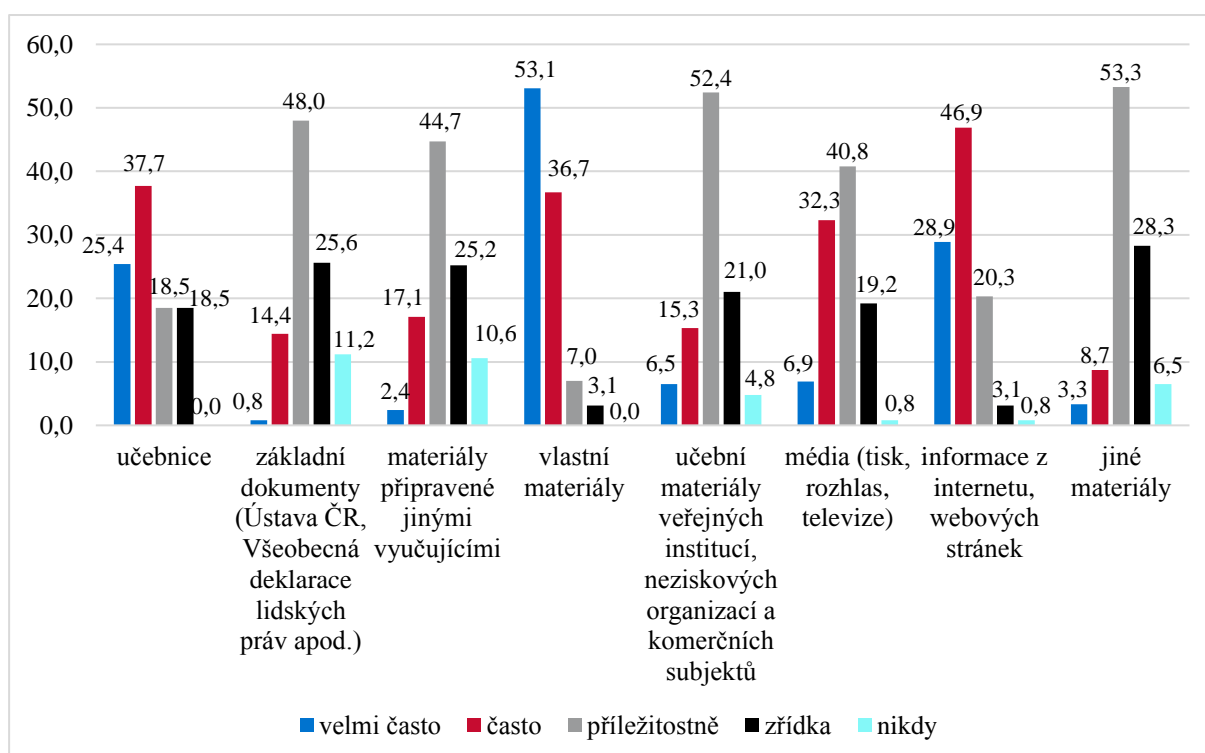
Většina základních škol k výuce občanského vzdělávání používá zejména materiály připravené samotnými vyučujícími, žáci více než dvou pětin ZŠ se při výuce občanského vzdělávání učí z učebních materiálů různých veřejných institucí, neziskových organizací a komerčních subjektů.

Graf č. 10 Učební materiály používané k občanskému vzdělávání (v %)

Skutečnost, že učitelé občanského vzdělávání v základních školách využívali k uskutečnění vzdělávacích cílů formulovaných v RVP ZV nejčastěji vlastní materiály a často využívali ve výuce také informace z internetu a webových stránek, ukazuje na jedné straně na aktivní přístup pedagogů a vnímanou potřebu sepětí výukových materiálů s každodenním životem, na druhé straně pak na možný deficit (případně nedostatek informací o existujících výukových materiálech) vhodných materiálů, které by školy mohly převzít. Na tomto místě je vhodné upozornit na existenci Asociace učitelů občanské výchovy a společenských věd (<http://obcankari.cz>), která byla založena v roce 2014 a která několik vzdělávacích materiálů k daným tématům připravila a nabízí. Výše uvedená zjištění (graf č. 10) potvrzují i výpovědi učitelů zaznamenané v rámci prezenční inspekční činnosti ve školách (graf č. 11).

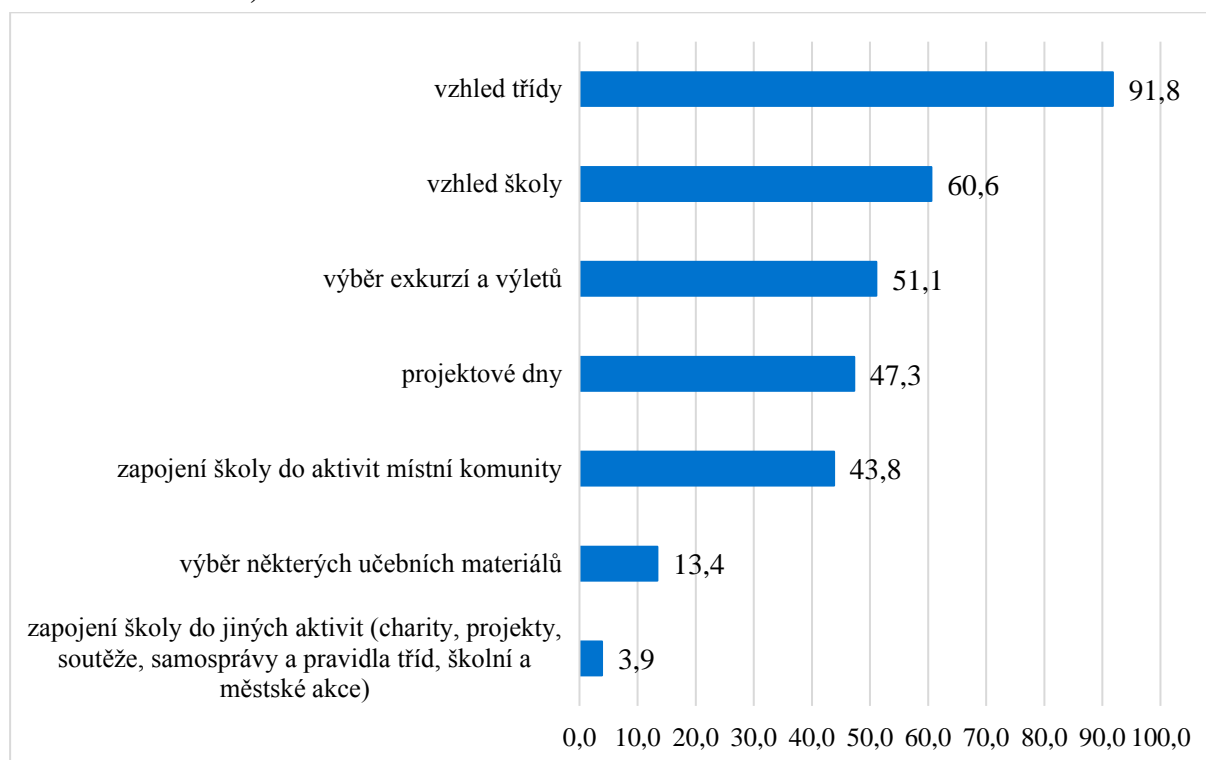
Graf č. 11 Materiály k uskutečnění cílů občanského vzdělávání učiteli v ZŠ (v %)

3.4 Participace žáků základních škol na rozhodování o některých aspektech školního prostředí a činnosti

Důležitou součástí občanského vzdělávání, v rámci které mají žáci jedinečnou příležitost k osvojování občanských dovedností, je jejich spoluúčast na činnosti školy. Nad rámec standardní výuky občanského vzdělávání umožňovala více než čtvrtina ředitelů ZŠ schvalování některých rozhodnutí učitelů a vedení školy pomocí žákovského parlamentu, který však byl častěji zastoupen jen v plně organizovaných ZŠ (45,3 %). Některé další základní školy (4,3 %) umožnily obdobné žákovské aktivity např. v podobě žákovské třídní samosprávy nebo žákovské rady. Pouhá 2 % ZŠ pořádala ankety mezi žáky a besedy se zástupci žáků, nebo jejich žáci formulovali a podepisovali petice týkající se některého aspektu života a chodu školy. Do projektu *Ekoškola*³ (*Ekohlídky*⁴), který podporuje občanskou angažovanost žáků v oblasti ochrany životního prostředí, se zapojila 1,2 % ZŠ. Další formy participace žáků uvádí graf č. 12.

Graf č. 12 Participace žáků ZŠ na rozhodování o uvedených aspektech chodu škol (podíl ZŠ v %)

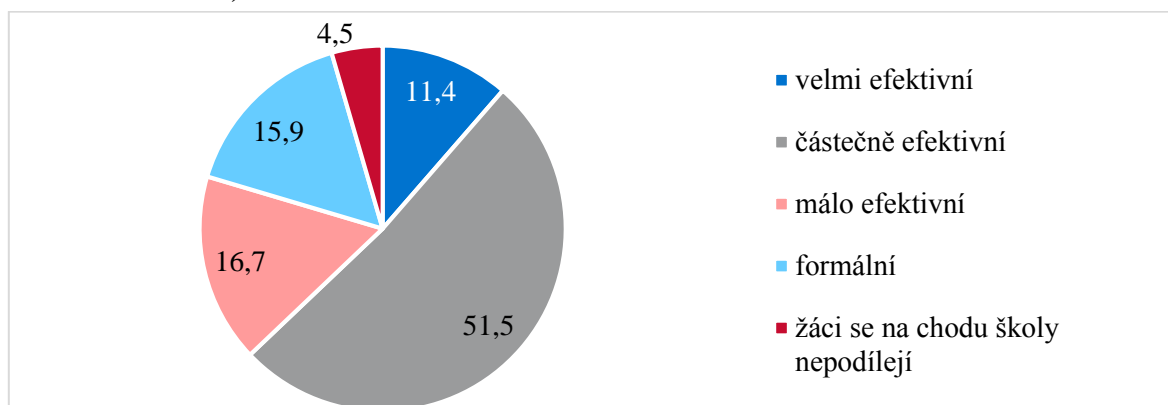

Ve více než třech pětinách navštívených ZŠ se žáci podle učitelů občanského vzdělávání efektivně podílí na chodu školy. Jako velmi efektivní, tzn. přínosné pro chod školy i pro rozvoj občanského uvědomění žáků, však takovou participaci hodnotili jen v přibližně desetíně oslovených základních škol. Školní parlamenty a obdobné orgány jsou sice v mnoha školách formálně ustanoveny, míra jejich participace na chodu školy však nemá všude stejnou úroveň. Přitom právě podněty žáků k organizaci školních akcí, k prostředí školy a dalším aspektům života školy mohou být cenným přínosem ke všeobecné spokojenosti a mohou výrazně posilovat sounáležitost žáků se školou.

³ Program *Ekoškola* je mezinárodní vzdělávací program, jehož hlavním cílem je, aby žáci snižovali ekologický dopad školy a svého jednání na životní prostředí a zlepšili prostředí ve škole a jejím okolí.

⁴ Úkolem *Ekohlídek*, které se sdružují do *Ekotýmů*, je pozorovat a zapisovat efekty ekologických opatření ZŠ, které se zapojily do projektu *Ekoškola*, a ústně při setkáních nebo písemně na nástěnkách o nich informovat své spolužáky a učitele.

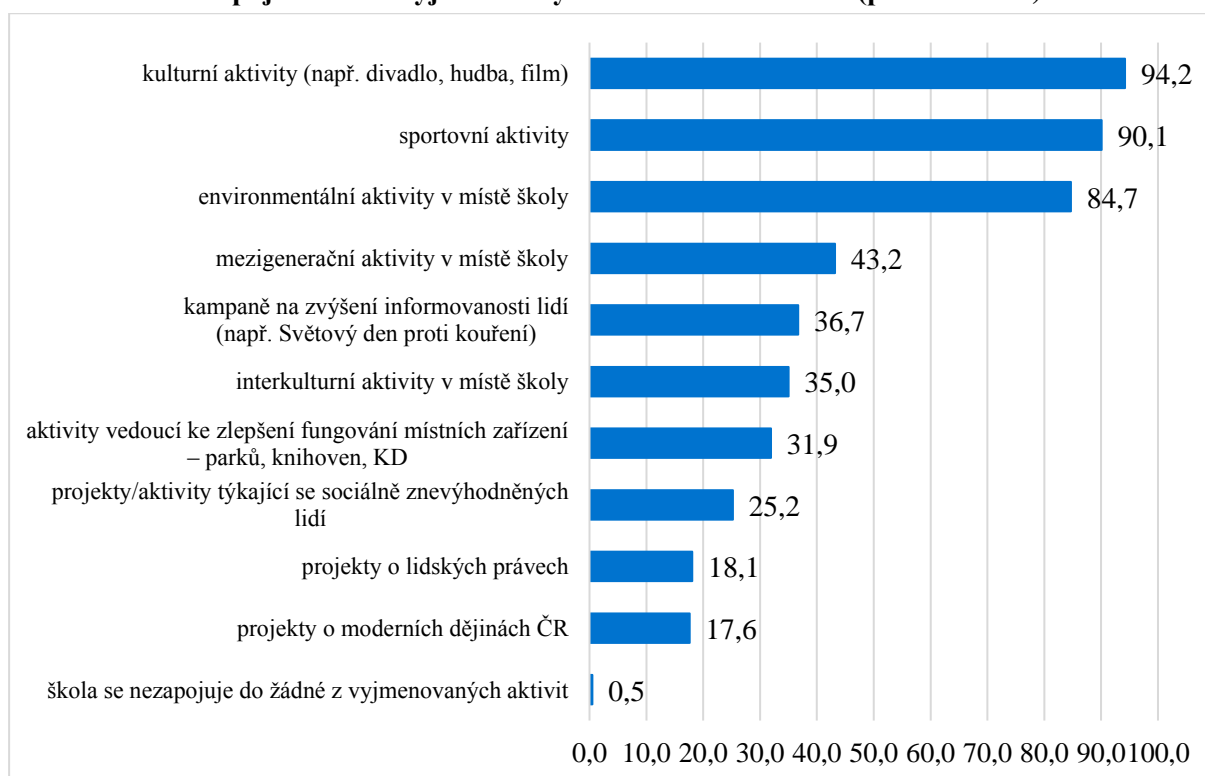
Graf č. 13 Efektivita participace žáků na chodu škol podle učitelů OV na ZŠ (podíl učitelů v %)

3.5 Zapojení základních škol do aktivit v tématech občanského vzdělávání a spolupráce s externími partnery

Pro získávání občanských kompetencí žáků a posilování jejich občanských postojů má nezastupitelné místo praktické zapojování žáků a škol do nejrůznějších místních aktivit, jako jsou kulturní, environmentální, osvětové, sociální nebo i sportovní akce. Většina základních škol rozvoj občanského vzdělání svých žáků účastí na různých kulturních aktivitách podporovala. Sportovních aktivit, které také do značné míry mohou posilovat sociální a občanské kompetence, se účastnilo devět desetin ZŠ. Více než třetina ZŠ se zapojila do kampaní na zvýšení informovanosti, jako je například Světový den proti kouření. Téměř třetina základních škol vyvíjela aktivity vedoucí ke zlepšení fungování místních zařízení, jako jsou parky, knihovny a kulturní domy. Základní školy preferují především ty aktivity, které mají vztah k více tematickým vzdělávacím celkům, než aktivity zaměřené speciálně a výlučně na občanské vzdělávání.

Graf č. 14 Zapojení ZŠ do vyjmenovaných aktivit v oblasti OV (podíl ZŠ v %)

Většina ZŠ uskutečňovala v rámci témat občanského vzdělávání různé aktivity ve spolupráci s neziskovými organizacemi a se zřizovatelem školy. Tato volba je logická a vhodná pro posilování sounáležitosti žáků s obcí a jejími obyvateli. Samotná volba partnera však nemá rozhodující vliv na kvalitu a přínos pro žáky, podstatnější je obsah této spolupráce uvedený výše.

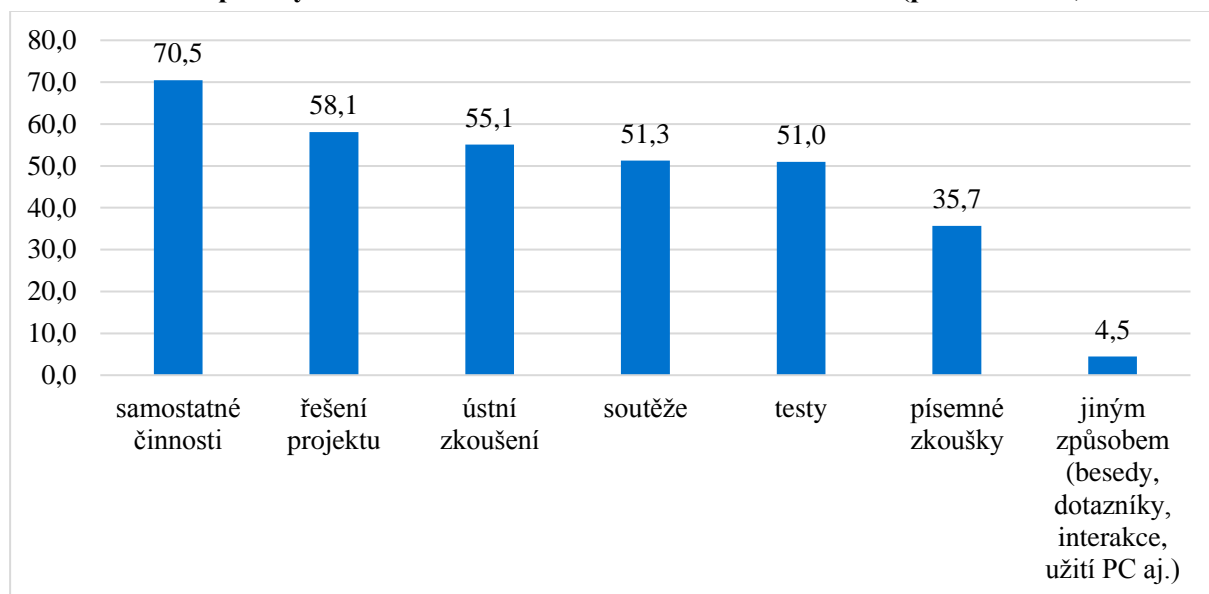
Tabulka č. 2 Spolupráce ZŠ s externími partnery v tématech OV vzdělávání (podíl ZŠ v %)

s neziskovými organizacemi	61,1
se zřizovatelem	60,9
s jinými školami	44,0
s komerčními subjekty	14,3
s jinými partnery	28,1
v oblasti občanského vzdělávání s partnery nespolupracují	7,4

3.6 Způsoby ověřování znalostí a dovedností žáků ZŠ v občanském vzdělávání

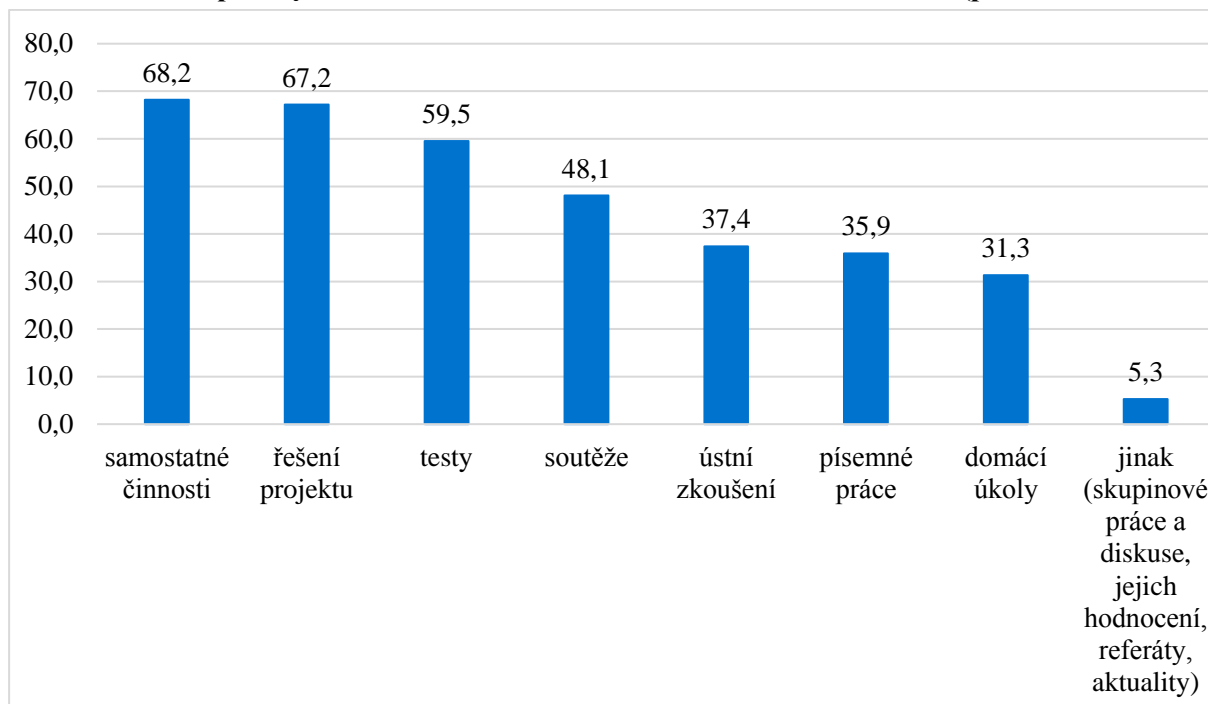
Nutnou podmínkou pro zajištění efektivity občanského vzdělávání je pravidelné ověřování dosažených dovedností a znalostí žáků. Vzhledem k průřezovému charakteru je třeba nastavit některé zpětnovazebné mechanismy jinak než v případě vyučovacích předmětů, například společným hodnocením samostatné práce či řešení projektu. Konkrétní způsoby ověřování znalostí a dovedností a podíly škol, které tyto způsoby využívají, naznačuje graf č. 15.

Graf č. 15 Způsoby ověřování znalostí a dovedností žáků ZŠ v OV (podíl ZŠ v %)

Preference učitelů při ověřování dovedností a znalostí při samostatných činnostech žáků je vzhledem k charakteru tohoto tématu bezesporu vhodná. Upřednostňované způsoby ověřování dovedností a znalostí (graf č. 15) v zásadě potvrdila i zjištění z prezenční inspekční činnosti ve školách (graf č. 16).

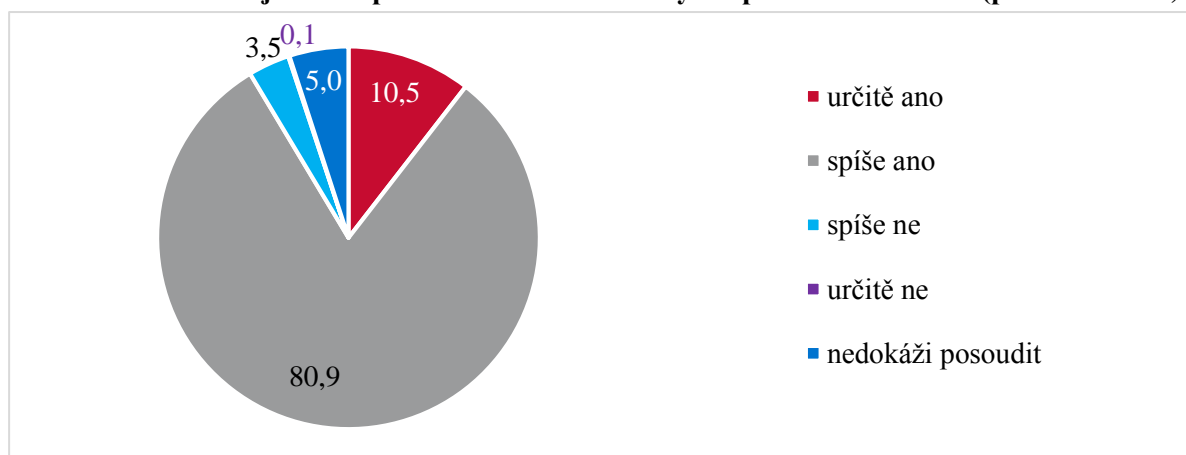
Graf č. 16 Způsoby ověřování znalostí a dovedností žáků ZŠ učiteli OV (podíl učitelů v %)

3.7 Hodnocení míry osvojení kompetencí v občanském vzdělávání, povědomí žáků základních škol o právech a povinnostech zakotvených ve školním řádu a úspěšnost realizace cílů OV učiteli na ZŠ

Podle názoru ředitelů škol si žáci více než devíti desetin základních škol kompetence v oblasti občanského vzdělávání v zásadě osvojují. 5 % příslušných učitelů ZŠ neumělo posoudit, zda si jejich žáci tyto kompetence skutečně osvojili, což poukazuje na ty školy, které dosud upřednostňují pouze naukovou stránku občanského vzdělávání. Názor ředitelů (graf č. 17) se v zásadě shoduje s názory učitelů občanského vzdělávání uvedenými v grafu č. 18.

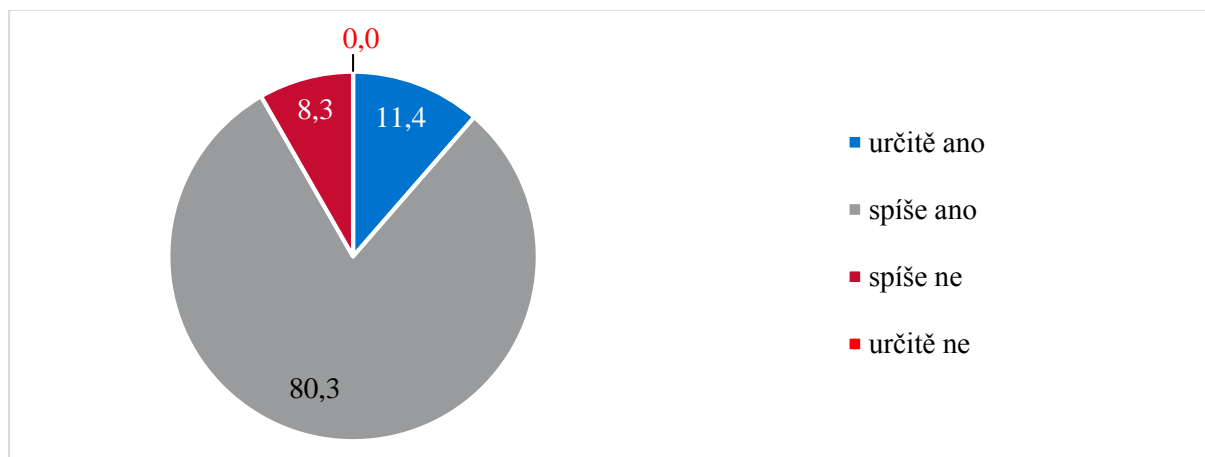
Graf č. 17 Osvojení kompetencí v oblasti OV žáky ZŠ podle ředitelů škol (podíl škol v %)

Učitelé občanského vzdělávání se ve spokojenosti s mírou osvojení občanských kompetencí svými žáky shodují s postoji ředitelů škol. Tento fakt koresponduje s většinou vhodně volenými formami a metodami vzdělávání, ovšem méně už pak s uváděnou mírou vyššího stupně zapojení žáků do rozhodovacích procesů o činnostech škol a především s níže uváděnými výsledky občanského vzdělávání.

Je však otázkou, jestli přesvědčení ředitelů škol i pedagogů není spíše výsledkem jistého pedagogického optimismu než reálnou reflexí praxe, neboť občanské vzdělávání je založeno na dovednostech, postojích a schopnostech, které se obtížně hodnotí testy nebo jinými běžnými nástroji pedagogické evaluace.

Graf č. 18 Spokojenost učitelů OV na ZŠ s osvojením občanských kompetencí žáky (podíl učitelů v %)

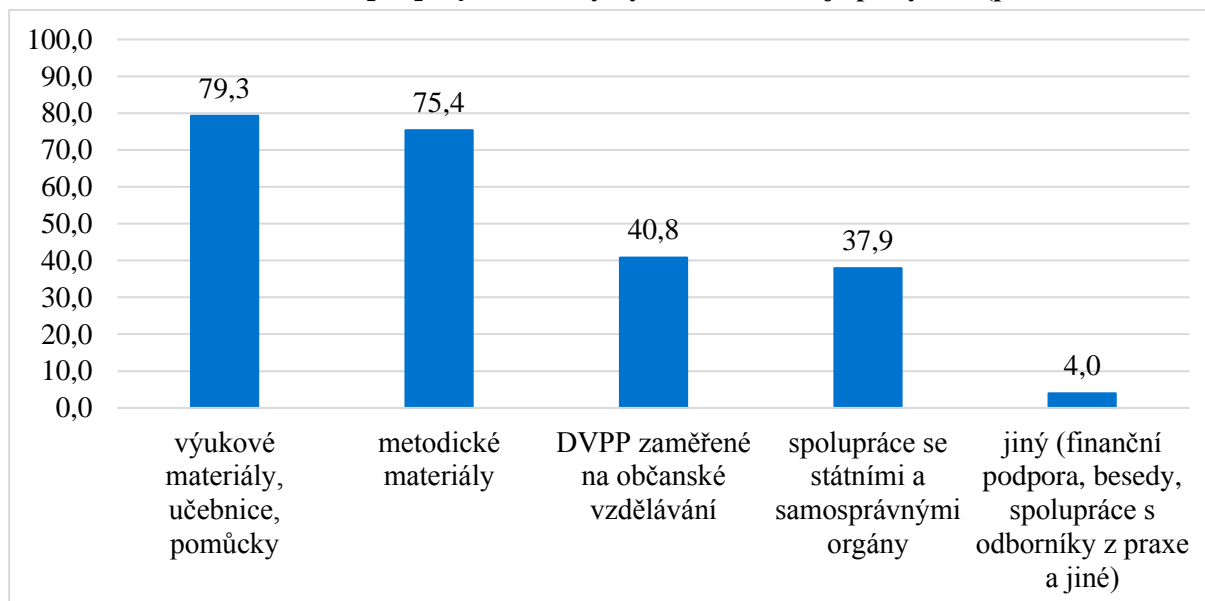
Dle sdělení učitelů mají žáci téměř všech základních škol (98,9 %) povědomí o svých právech a povinnostech zakotvených ve školním řádu. Z anket pro učitele ZŠ, které byly využity při inspekční činnosti přímo ve školách, vyplývá, že jen necelé třetině učitelů občanského vzdělávání na ZŠ se dařilo zlepšovat dovednosti a ovlivňovat chování žáků, ovšem jen zhruba čtvrtina učitelů byla úspěšná při vedení diskusí, besed, skupinové práce a projektů. Pouze přibližně osmina učitelů uměla v rámci občanského vzdělávání vylepšit vztahy mezi žáky, učiteli a rodiči, a jen desetina z nich žáky dostatečně zaujala a nechala je uplatnit osvojené kompetence.

Téměř polovina učitelů občanského vzdělávání v anketě uvedla, že se jí nedařilo přesvědčit žáky o významu občanské společnosti a realizovat s nimi praktická cvičení. Více než třetina vyučujících nedokázala v rámci občanského vzdělávání odbourat předsudky a stereotypy (např. předsudky vůči fyzickému vzhledu a věku) vycházející z výchovy v rodině a vlivu médií, nastavit pravidla chování žáků ve škole a v průběhu diskusí a motivovat své žáky k přípravě na vyučování. Z uvedeného je evidentní, že oblast občanského vzdělávání bude potřebovat ještě významnou metodickou podporu.

3.8 Zájem ZŠ o různé formy podpory rozvoje kvality občanského vzdělávání

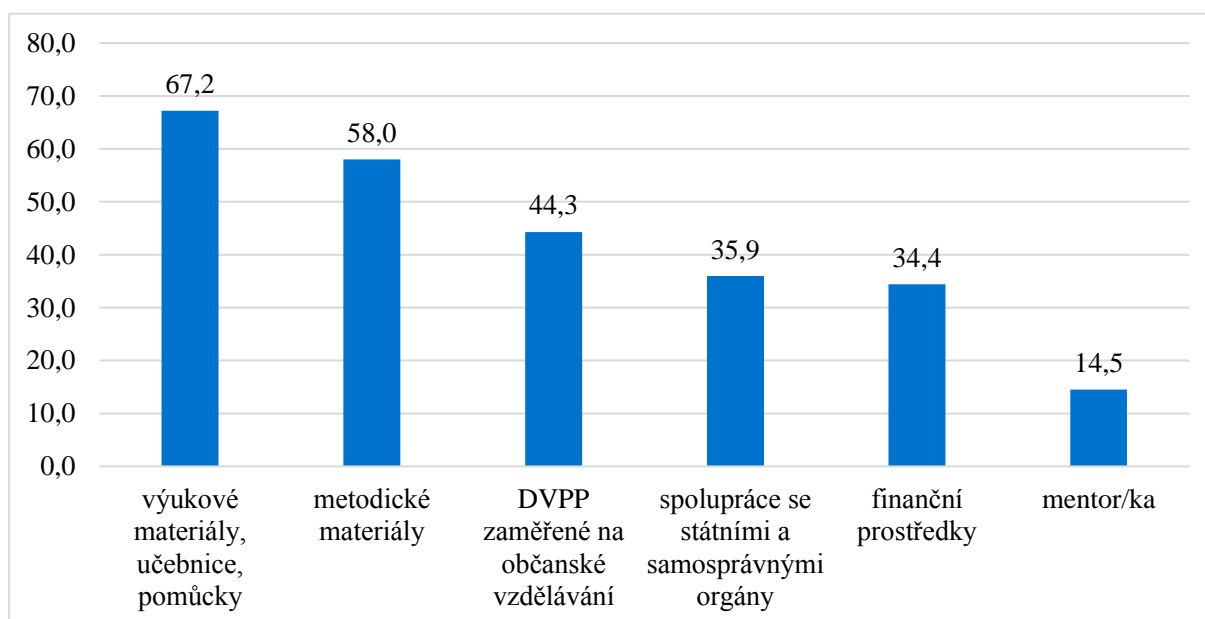
Téměř dvě třetiny základních škol uvedly, že měly k dispozici dostatečné finanční prostředky na rozvíjení kvality občanského vzdělávání, a ostatní ZŠ dle sdělení ředitelů naopak omezoval jejich nedostatek. Finančně dostatečně zajištěné se cítily nejčastěji ZŠ jen s 1. stupněm. Pouze přibližně tři desetiny ředitelů ZŠ by zřídily koordinátora občanského vzdělávání, ovšem jen pokud by bylo umožněno snížení počtu hodin jeho přímé pedagogické činnosti. Preference různých druhů podpory vyjadřuje graf č. 19.

Graf č. 19 Volba druhu podpory OV, který by ředitelé ZŠ nejlépe využili (podíl škol v %)

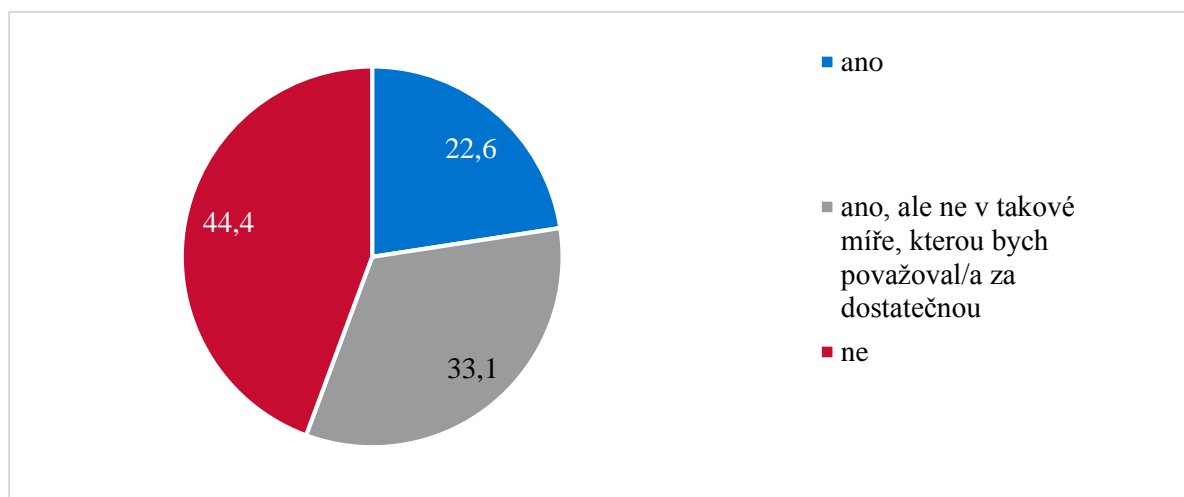
Skutečnost, že učitelé občanského vzdělávání na základních školách pocítují deficit výukových materiálů, učebnic, učebních pomůcek a metodických materiálů, může znamenat, že s nimi školy nejsou dostatečně seznámeny. V rámci projektů realizovaných v minulém programovém období (tedy hlavně v projektech OP VK) vznikla řada publikací a metodických materiálů (např. učebnice *Výchova k občanství* vydaná spolu s metodickou příručkou Univerzitou Hradec Králové nebo komplexní metodika k podpoře fungování *žakovských parlamentů*, k problematice *lidských práv* a řada dalších). Vlastní výukové materiály vznikaly také v základních a středních školách v rámci projektu *EU peníze školám*. Deficit v oblasti dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků (dále i „DVPP“) naopak pocítuje podstatně méně škol, což dokládá následující graf.

Graf č. 20 Typ podpory pro realizaci občanského vzdělávání, který učitelé ZŠ považují za nejlépe využitelný (podíl učitelů v %)

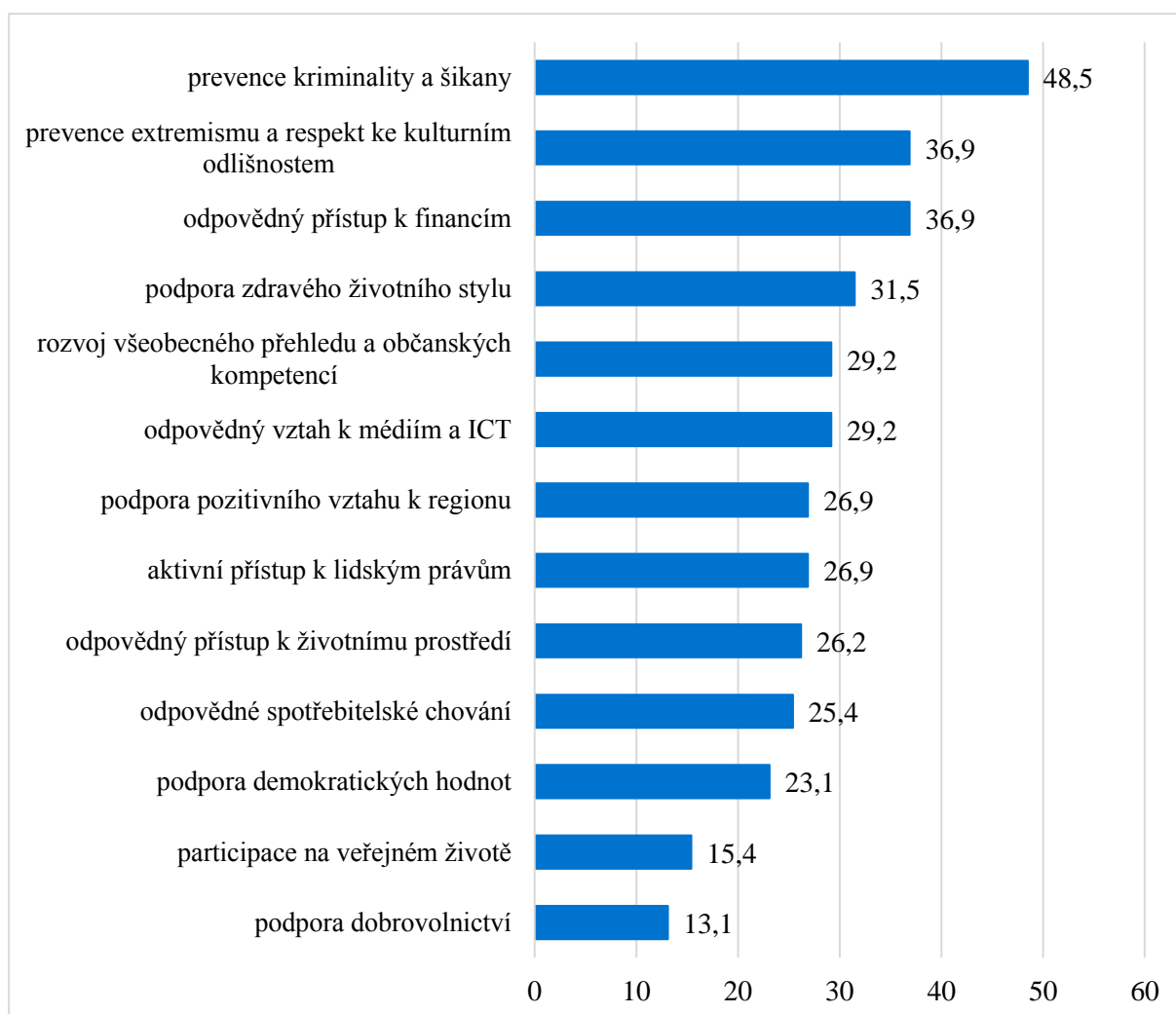
Téměř tři pětiny učitelů občanského vzdělávání na základních školách se účastnily různých kurzů DVPP v tématech občanského vzdělávání.

Graf č. 21 Účast učitelů ZŠ na různých kurzech DVPP v oboru OV (podíl učitelů v %)

Z hlediska konkrétních témat občanského vzdělávání by téměř polovina učitelů na základních školách uvítala v rámci DVPP nebo jiné metodické podpory téma prevence kriminality a šikany. Přehled témat uvádí graf č. 22.

Graf č. 22 Témata atraktivní pro učitele OV na ZŠ v rámci DVPP nebo metodické podpory (podíl učitelů v %)

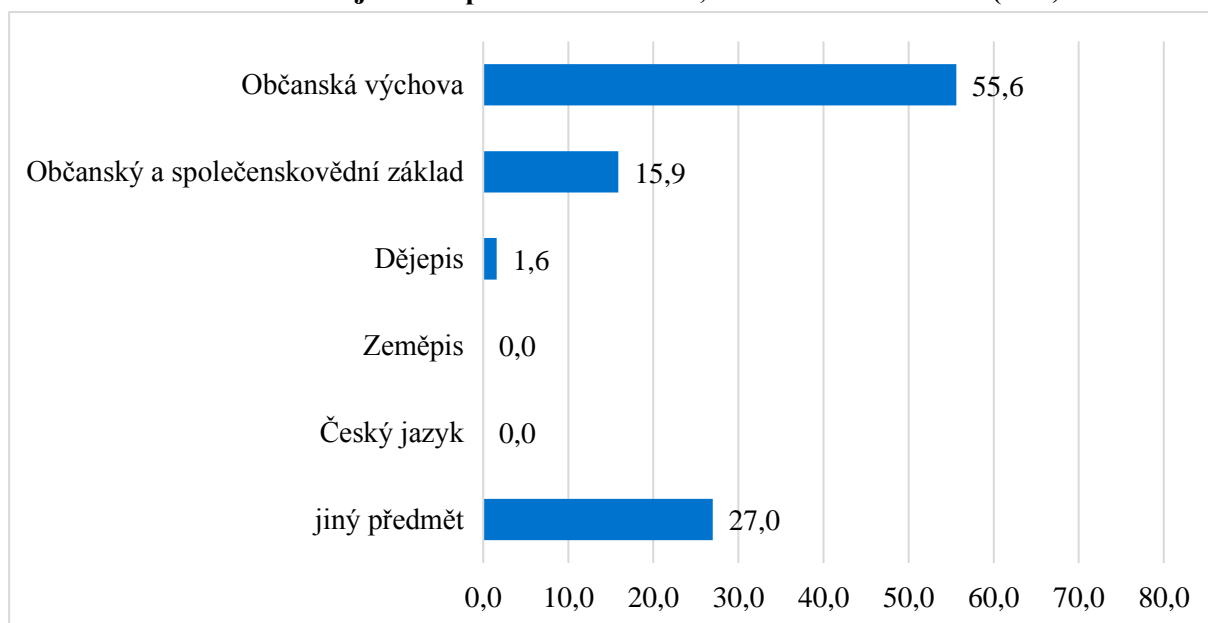
4 Občanské vzdělávání ve středních školách

Inspekční elektronické zjišťování (zapojeno 311 SŠ) a prezenční inspekční činnost, v rámci které byly použity také ankety pro učitele občanského vzdělávání (navštíveno 75 SŠ), byly zaměřeny na hodnocení podmínek, průběhu, obsahu a kvality občanského vzdělávání a na ověřování dovedností a znalostí žáků. Česká školní inspekce také sledovala specifické aktivity středních škol zaměřené na rozvoj schopností žáků uplatnit nabyté občanské znalosti a dovednosti v praktickém životě, stanovení vzdělávacích cílů a míru jejich dosažení v oblasti osvojení občanských kompetencí žáky ve středních školách. Zaměření tedy bylo shodné se zaměřením inspekční činnosti v případě základních škol.

4.1 Zařazení tematiky občanského vzdělávání v rámci ŠVP

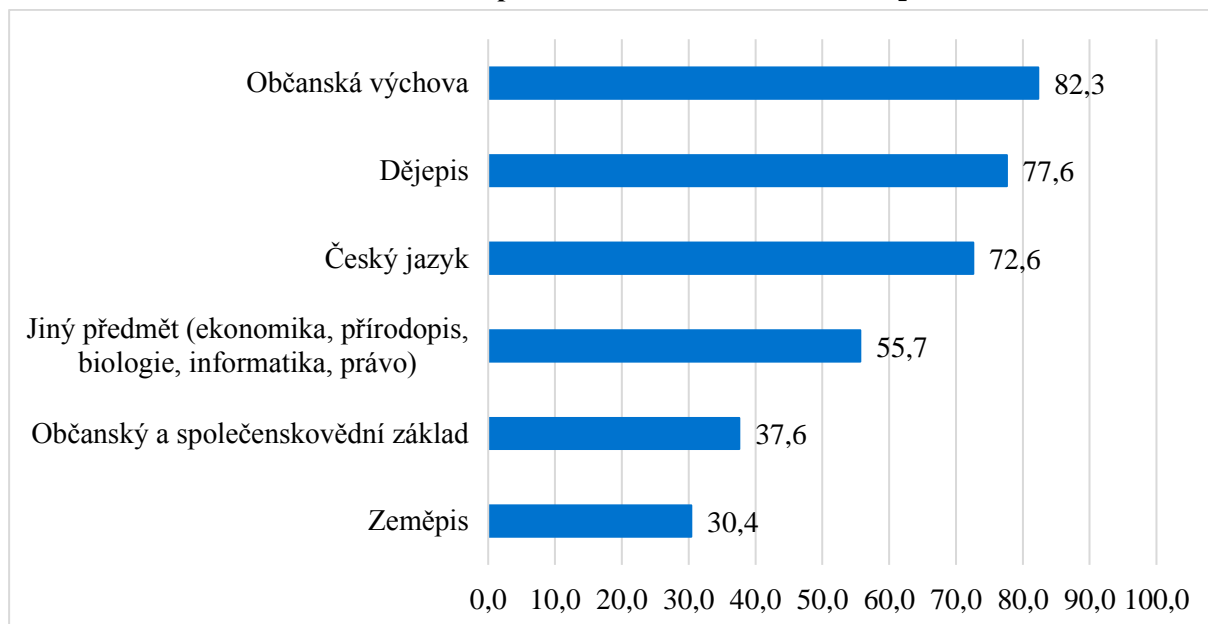
Témata občanského vzdělávání zařadila více než polovina středních škol (v případě začlenění celého obsahu jen do jednoho předmětu – pětina sledovaných SŠ) do občanské výuky (55,6 % SŠ), významně méně často do občanského a společenskovedního základu (15,9 %), do dějepisu nebo do jiných předmětů (šlo zejména o český jazyk, zeměpis nebo odborné předměty).

Graf č. 23 Způsob organizace občanského vzdělávání v rámci ŠVP SŠ: témata OV byla zařazena do jednoho předmětu ve 63 SŠ, do kterého konkrétně (v %)

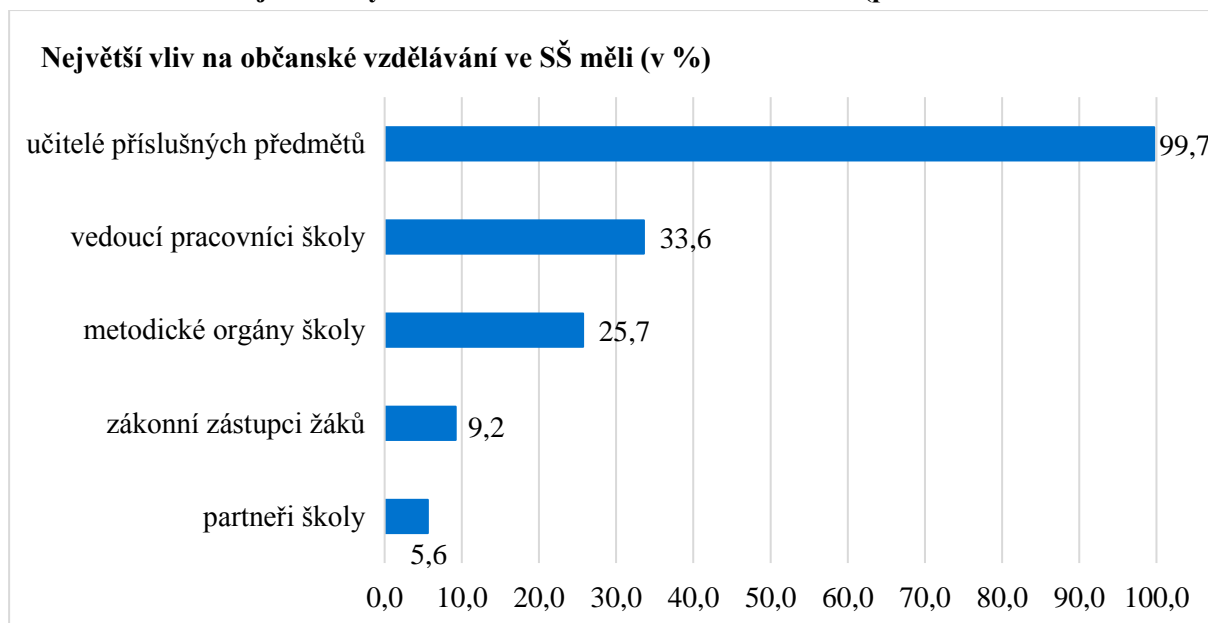
Téměř čtyři pětiny středních škol více akcentovaly syntetický charakter této oblasti a začlenily témata občanského vzdělávání do několika různých předmětů jako průřezové téma. Více než čtyři pětiny SŠ s takto začleněnými tématy občanského vzdělávání zařadily jeho obsah do občanské výchovy, více než tři čtvrtiny do dějepisu a méně než tři čtvrtiny do českého jazyka. Téměř dvě pětiny středních škol vyučovaly témata občanského vzdělávání v rámci občanského a společenskovedního základu a více než tři desetiny SŠ v zeměpisu. Ve více než polovině středních škol byla dílčí témata občanského vzdělávání zahrnuta do různých jiných předmětů, například do ekonomiky, do přírodopisu, do biologie, informatiky a práva, v závislosti na oborovém zaměření školy. Nejčastější kombinací předmětů s tématy občanského vzdělávání byla občanská výchova, dějepis a český jazyk.

Graf č. 24 Začlenění témat OV do předmětů ve středních školách (podíl SŠ v %)

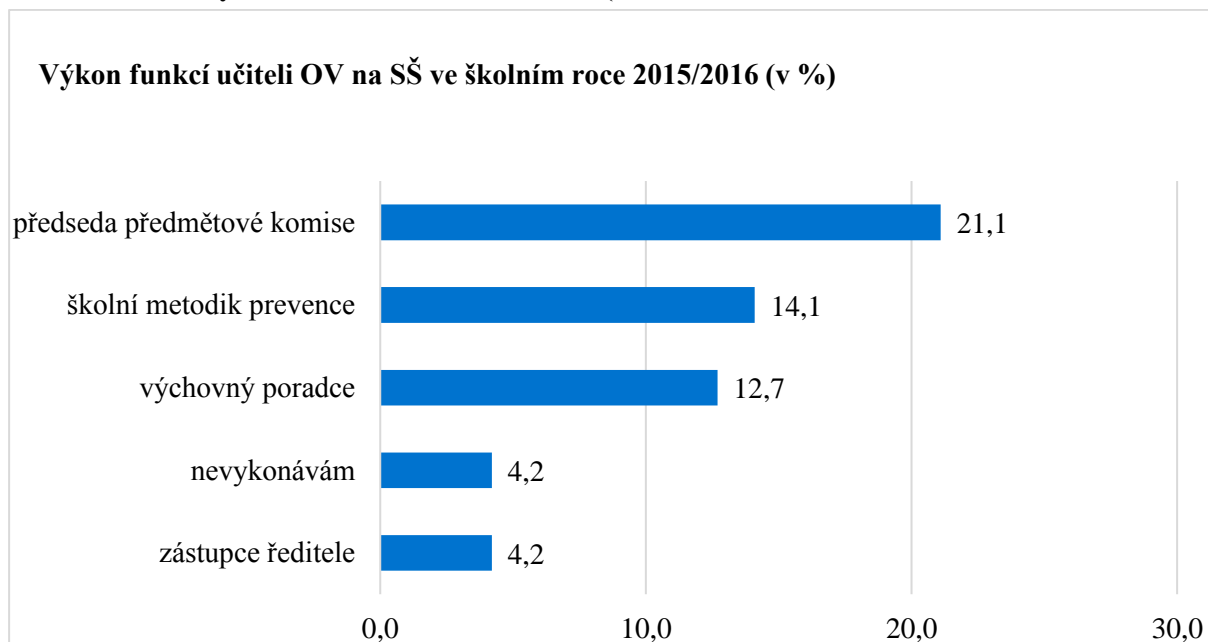
Dle zjištění České školní inspekce měli největší vliv na podobu občanského vzdělávání téměř ve všech sledovaných středních školách učitelé příslušných předmětů, ve více než třetině SŠ významně ovlivňovali organizaci a obsah tohoto vzdělávání také vedoucí pracovníci školy. Více než čtvrtina SŠ uvedla jako osoby s největším vlivem na občanské vzdělávání představitele metodických orgánů školy a méně než desetina zákonné zástupce žáků. Nejméně často byl rozhodující vliv přisuzován partnerům střední školy. Další informace poskytuje graf č. 25.

Graf č. 25 Vliv jednotlivých aktérů na OV ve středních školách (podíl)

Obdobně jako v základních školách zastávala většina učitelů občanského vzdělávání v SŠ nějakou funkci, nejčastěji předsedy předmětové komise (více než pětina) a školního metodika prevence (téměř sedmina). Podrobnosti jsou uvedeny v grafu č. 26.

Graf č. 26 Výkon funkce učitelů OV na SŠ (N = 71) ve školním roce 2015/2016

Téměř čtyři sedminy učitelů občanského vzdělávání ve středních školách měly pedagogickou praxi delší než 20 let. Převážnou většinu učitelů občanského vzdělávání tak představují zkušení pedagogové.

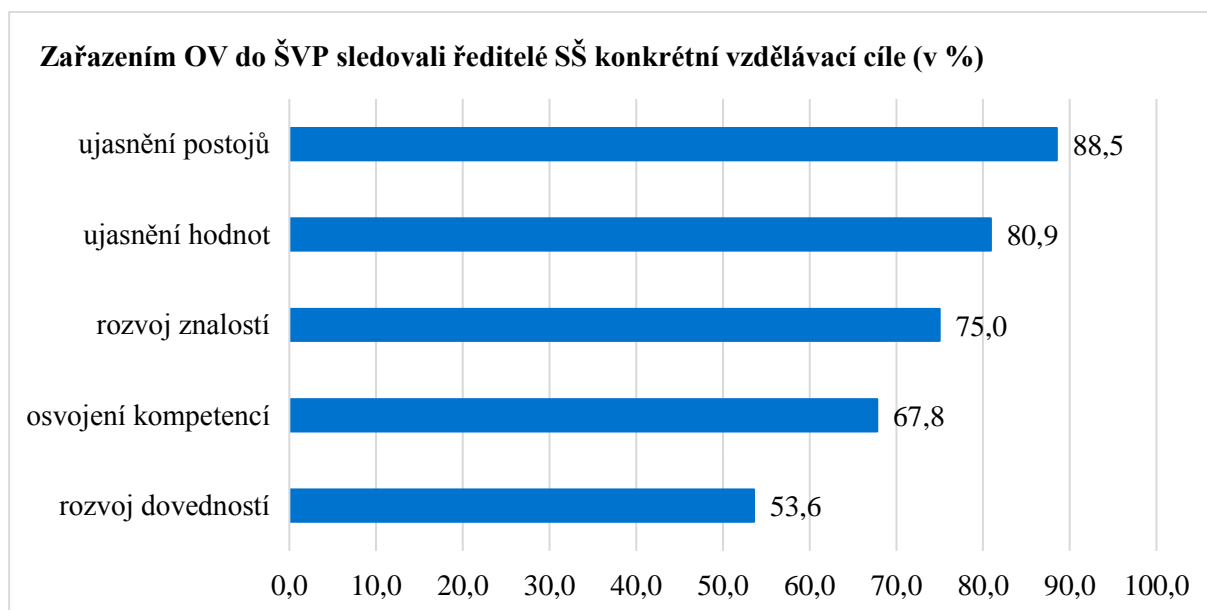
Tabulka č. 3 Délka pedagogické praxe učitelů OV ve SŠ

Délka pedagogické praxe učitelů OV ve SŠ v intervalech let, N = 72	
1 rok – 10 let	16,7 %
11 – 20 let	27,8 %
21 – 30 let	36,1 %
31 – 40 let	18,1 %
41 – 50 let	1,4 %

4.2 Konkrétní vzdělávací cíle a témata zařazená do občanského vzdělávání ve středních školách

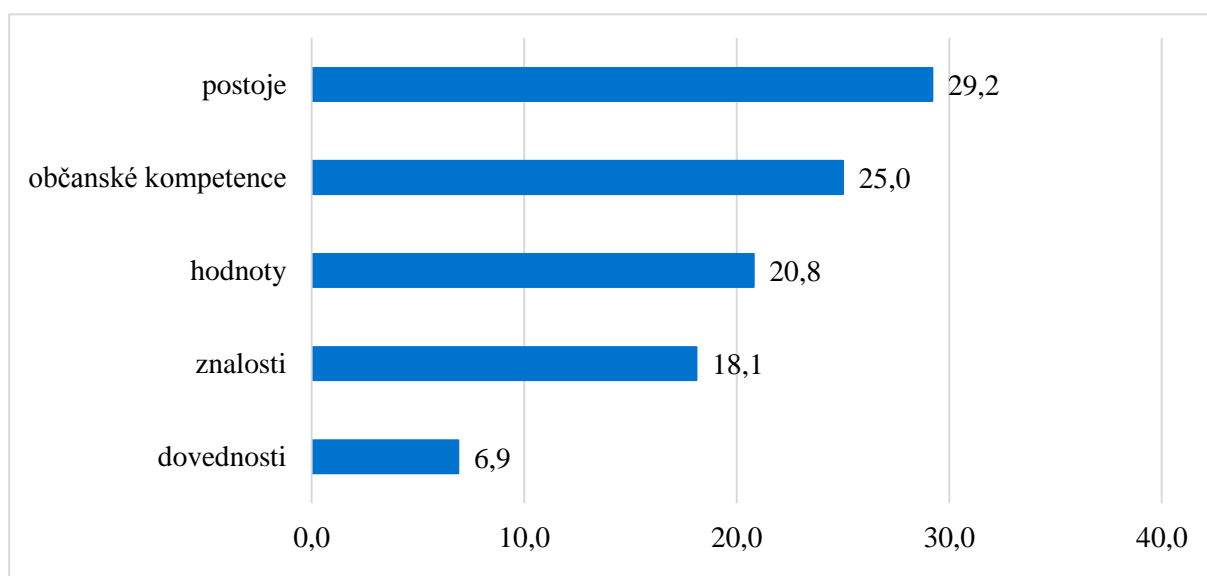
Dle odpovědí ředitelů škol se ty střední školy v rámci občanského vzdělávání v souladu s RVP pro gymnázia a pro obory středního odborného vzdělávání, které považovaly za jednu z priorit přípravu žáků na odpovědný občanský život v demokratické společnosti, zaměřily především na osvojení sociálních schopností ze strany žáků. Nejčastěji byla u žáků rozvíjena schopnost ujasnit si postoje (téměř devět desetin SŠ) a hodnoty (čtyři pětiny SŠ). Tři čtvrtiny středních škol si kladly za cíl občanského vzdělávání také rozšíření znalostí z dané oblasti. Více než dvě třetiny SŠ sledovaly vzdělávací cíl osvojení občanských kompetencí ze strany žáků, avšak jen přibližně polovina středních škol na konkrétní občanské dovednosti žáků, což by mělo být logickým završením vzdělávacího procesu.

Graf č. 27 Cíle sledované řediteli SŠ zařazením občanského vzdělávání do ŠVP

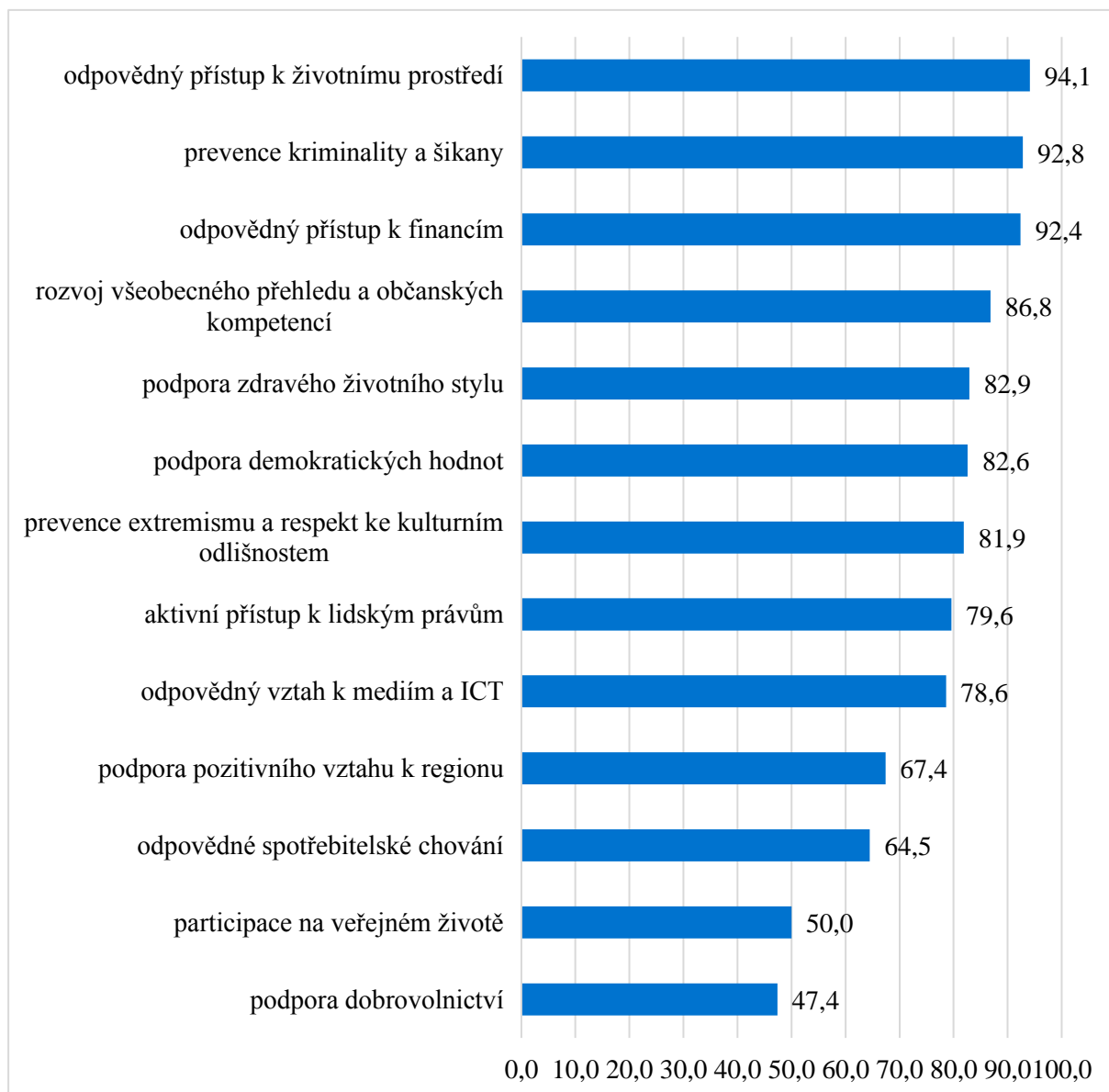
Ukazuje se, že pro střední školy je snazší rozvíjet znalostní i postojovou složku občanského vzdělávání než příslušné související dovednosti, pro které je třeba častěji volit činnosti formy vzdělávání.

Graf č. 28 Vzdělávací cíle sledované učiteli OV ve SŠ (podíl SŠ v %)

Volba témat občanského vzdělávání odpovídá ve většině středních škol cílovému zaměření vzdělávací oblasti podle RVP pro gymnázia a pro obory středního odborného vzdělávání. Téměř v pětině SŠ však chybělo začlenění některých klíčových témat pro úspěšné zapojení žáka do demokratické společnosti, formulovaných v RVP jako prioritní občanského vzdělávání (podpora demokratických hodnot, prevence extremismu a respekt ke kulturním odlišnostem), více než pětina SŠ nezačlenila do obsahu téma aktivního přístupu k lidským právům a odpovědného vztahu k médiím a ICT prostředkům. Naprostá většina středních škol naopak správně zařadila do občanského vzdělávání téma odpovědného přístupu k životnímu prostředí (94,1 %), prevenci kriminality a šikany (92,8 %), odpovědný přístup k financím (92,4 %). Více podrobností uvádí graf č. 29.

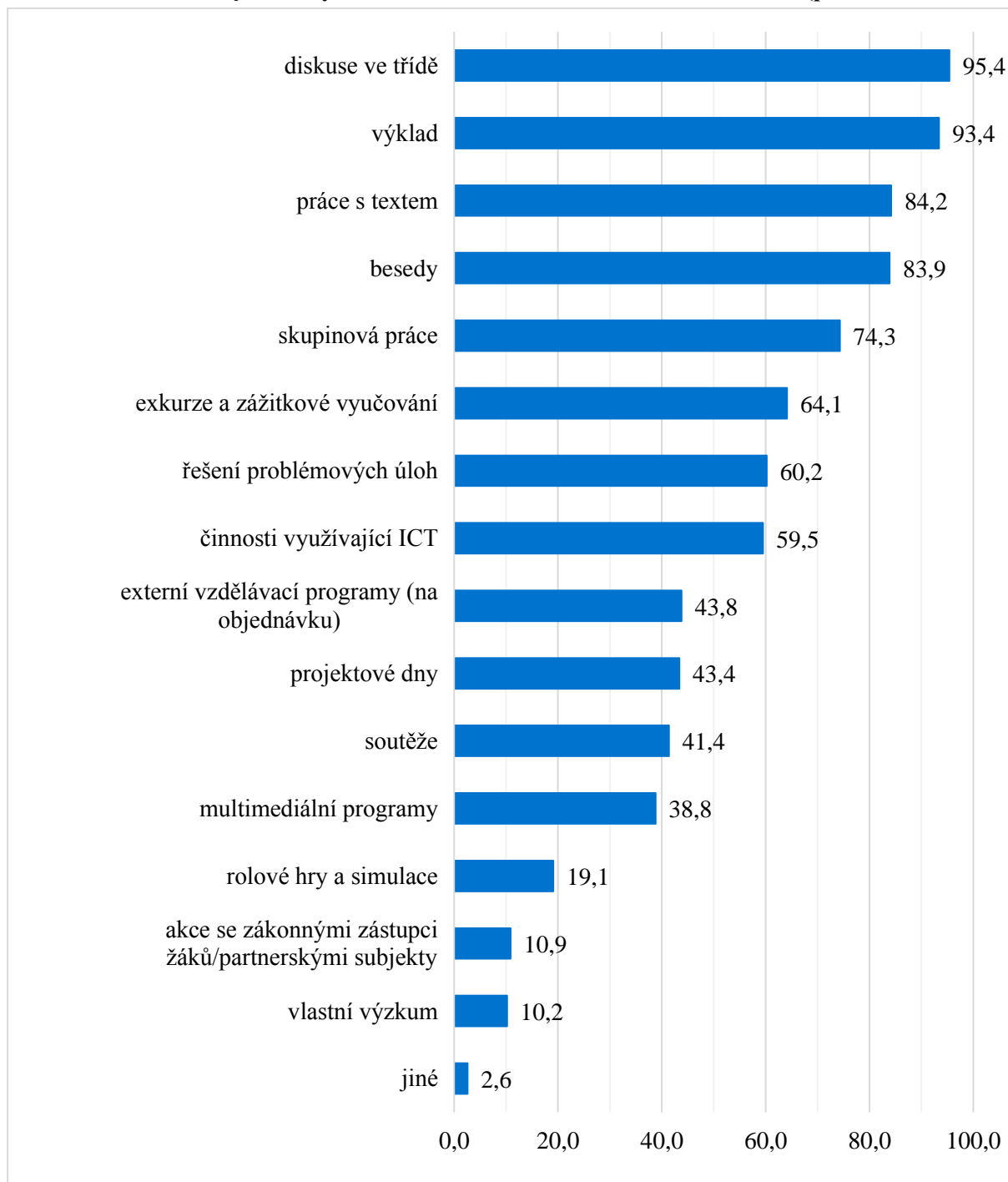
Graf č. 29 **Témata zařazená do výuky učitelé OV ve SŠ (podíl učitelů v %)**

4.3 Metody a formy výuky, aktivity k uskutečnění cílů občanského vzdělávání, specifické aktivity nad rámec standardní výuky a výukové materiály využívané při občanském vzdělávání ve středních školách

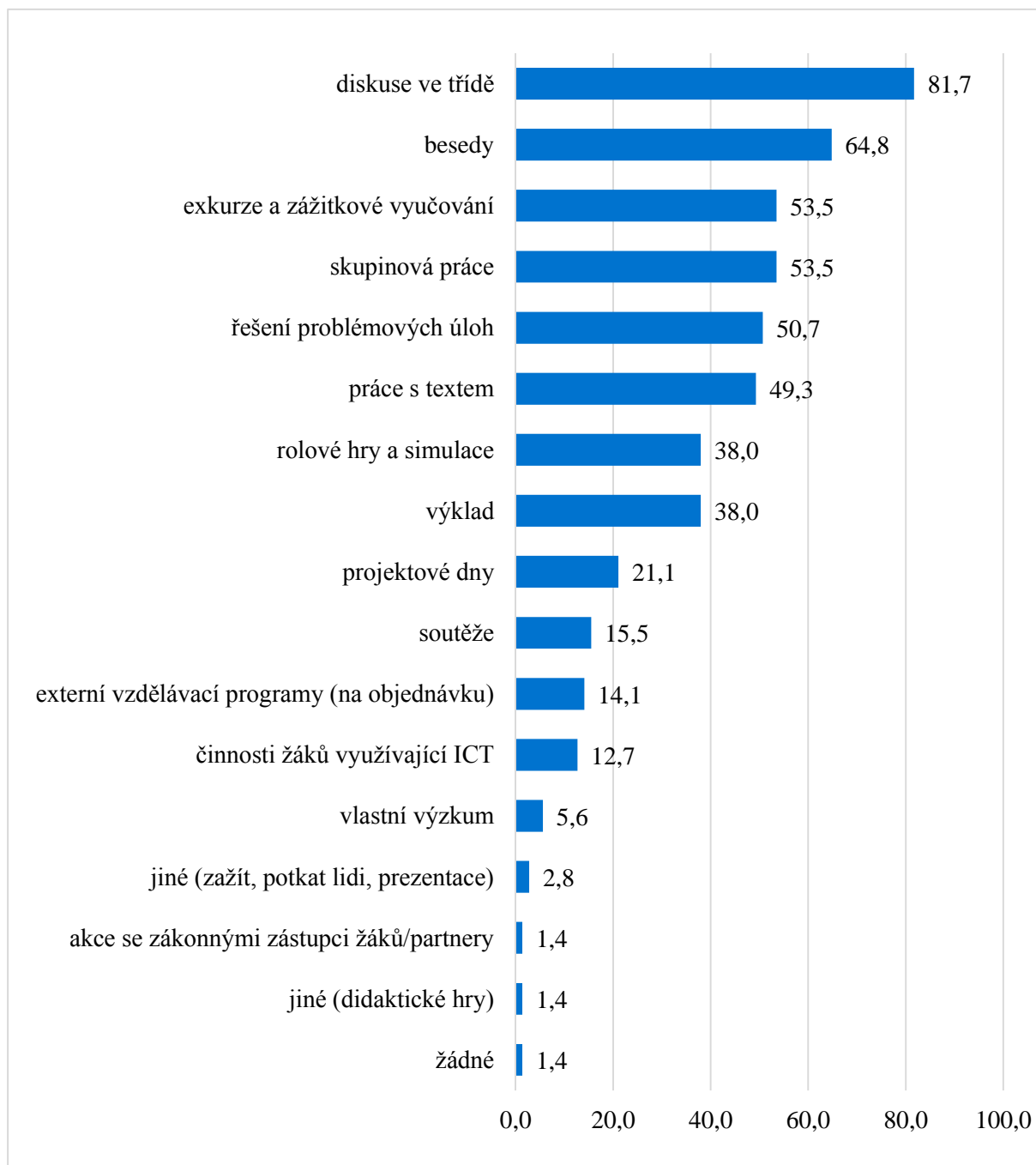
Obdobně jako v základních školách byly nejvíce využívanými formami výuky občanského vzdělávání ve sledovaných středních školách diskuse ve třídě (95,4 % SŠ). Střední školy také velmi často používají výklad (93,4 % SŠ), práci s textem (84,2 % SŠ) a besedy (83,9 % SŠ). Téměř tři čtvrtiny SŠ vyučují občanské vzdělávání metodou skupinové práce. Téměř dvě třetiny SŠ připravují pro své žáky exkurze a zážitkové vyučování k prohloubení občanského vzdělání. Tři pětiny středních škol vyučují danou oblast formou řešení problémových úloh anebo začleňují do výuky činnosti s využitím výpočetní techniky. V menší míře jsou zastoupeny formy náročnější na přípravu a organizaci vzdělávacího procesu. Jen o málo více než dvě pětiny SŠ spolupracovaly při vzdělávání s externími partnery, organizovaly projektové dny a připravovaly pro žáky různé soutěže. Přibližně dvě pětiny středních škol zprostředkovaly žákům témata občanského vzdělávání pomocí multimediálních programů a jen pětina SŠ začleňovala do výuky rolové hry a simulace.

Graf č. 30 Metody a formy občanského vzdělávání ve středních školách (podíl SŠ v %)

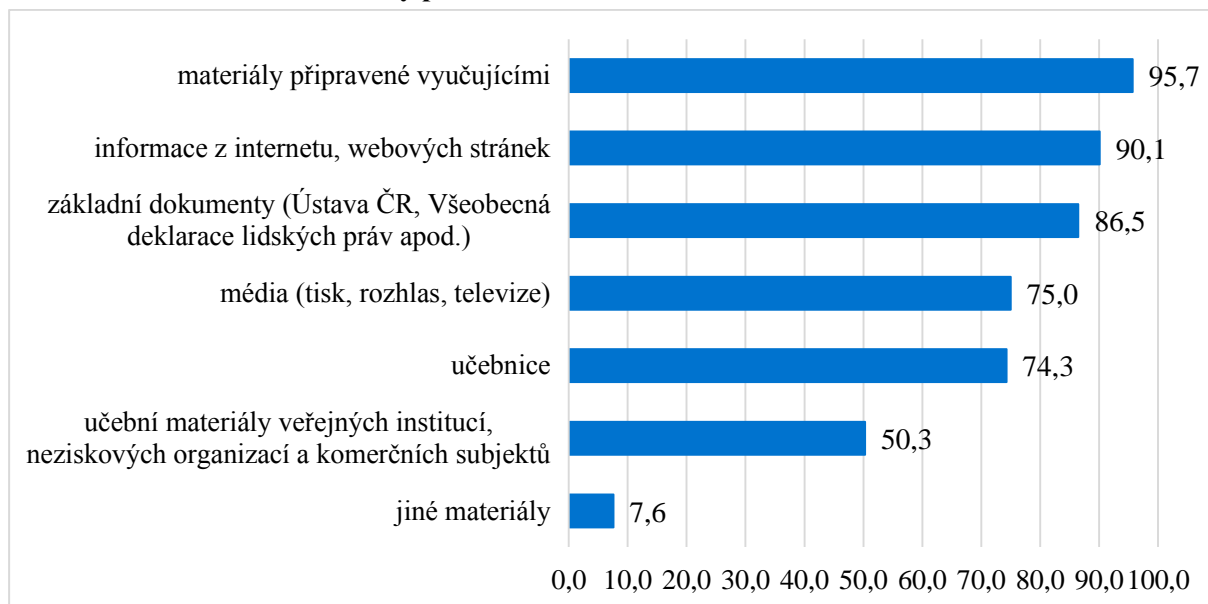
Preferované metody a formy občanského vzdělávání korespondují s cíli, které si střední školy většinou stanovily, což ovšem znamená, že vzdělávací proces akcentuje spíše poznávací či postojovou složku na úkor osvojování konkrétních praktických dovedností. Aktivity učitelů směřující k uskutečnění cílů občanského vzdělávání, které ilustruje graf č. 31, byly posouzeny v rámci inspekčních hospitací.

Graf č. 31 Aktivity učitelů OV na SŠ k uskutečnění cílů OV (v %)

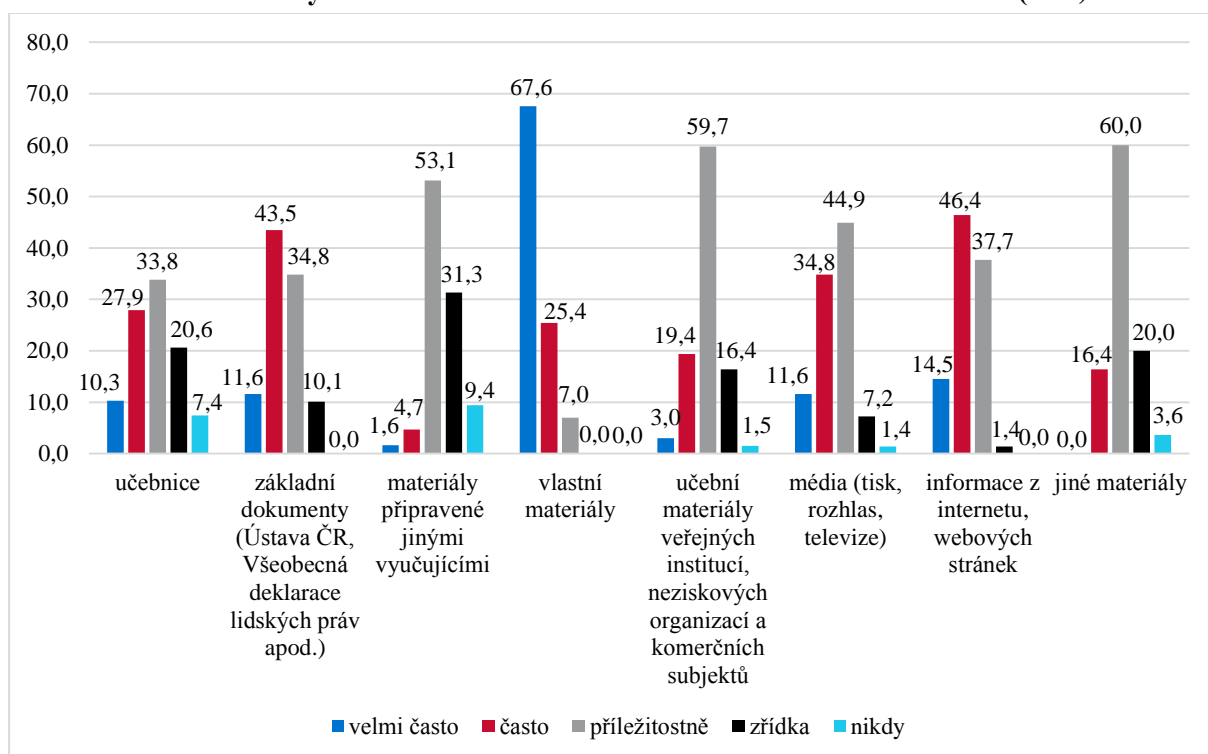
Téměř všechny střední školy používají k výuce občanského vzdělávání materiály připravené vyučujícími, devět desetin SŠ informace z internetu a webových stránek a 86,5 % SŠ dokumenty, jako jsou Ústava ČR, Všeobecná deklarace lidských práv apod. Tři čtvrtiny středních škol využívají ve výuce občanského vzdělávání média (tisk, rozhlas, televizi) a učebnice. Žáci více než poloviny SŠ se učili v rámci občanského vzdělávání z učebních materiálů veřejných institucí, neziskových organizací a komerčních subjektů.

Graf č. 32 Učební materiály používané k občanskému vzdělávání (v %)

Učitelé občanského vzdělávání ve středních školách využívali shodně s učiteli základních škol k uskutečnění vzdělávacích cílů nejčastěji vlastní materiály, což může být důsledkem pocíťovaného či skutečného deficitu vhodných centrálně vydávaných materiálů (i zde lze upozornit minimálně na existenci Asociace učitelů občanské výchovy a společenských věd, která se snaží tuto mezeru alespoň částečně zaplnit). Shodně pak učitelé zařazovali do výuky také informace z internetu a webových stránek. V nedostatečné míře uplatňovali učitelé ve vyučování základní dokumenty ČR, využívali média a učební materiály veřejných institucí, neziskových organizací a komerčních subjektů. Toto zjištění se opírá jak o odpovědi ředitelů sdělené při inspekčním elektronickém zjišťování (graf č. 32), tak i o názory učitelů zjištěné při prezenční inspekční činnosti ve školách (graf č. 33).

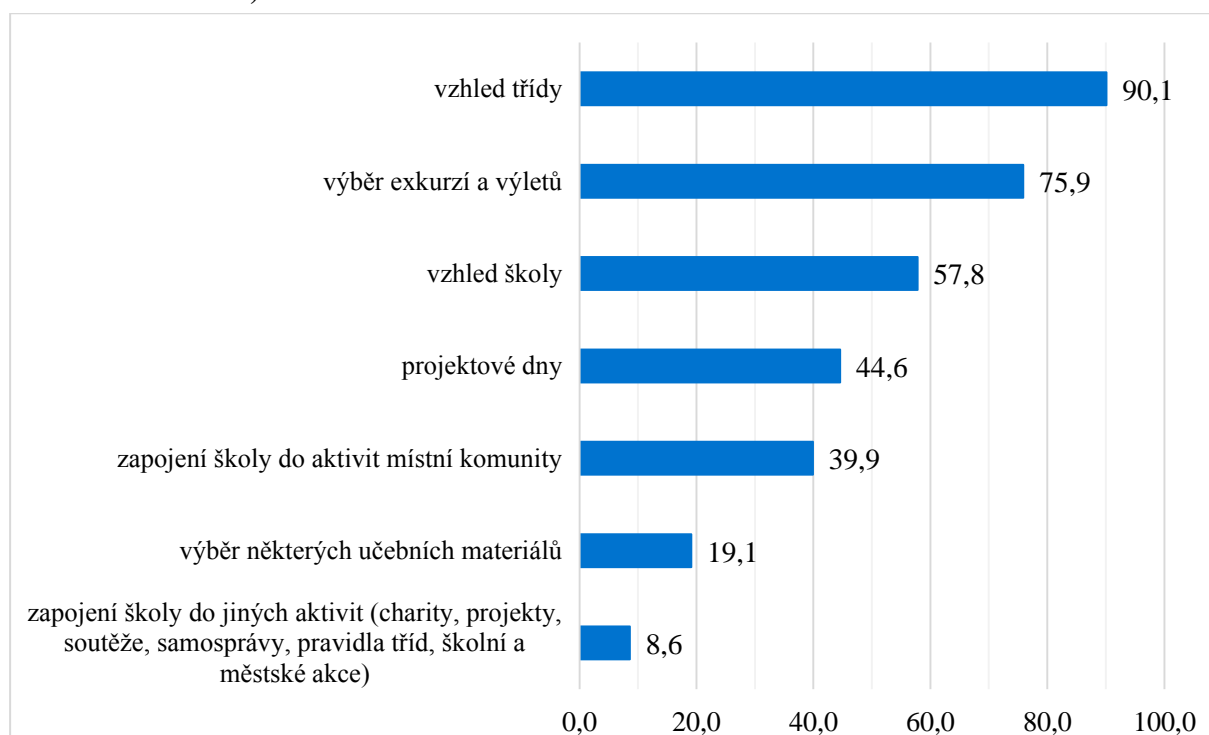
Graf č. 33 Materiály k uskutečnění cílů občanského vzdělávání učiteli ve SŠ (v %)

4.4 Participace žáků středních škol na rozhodování o některých aspektech školního prostředí a činností

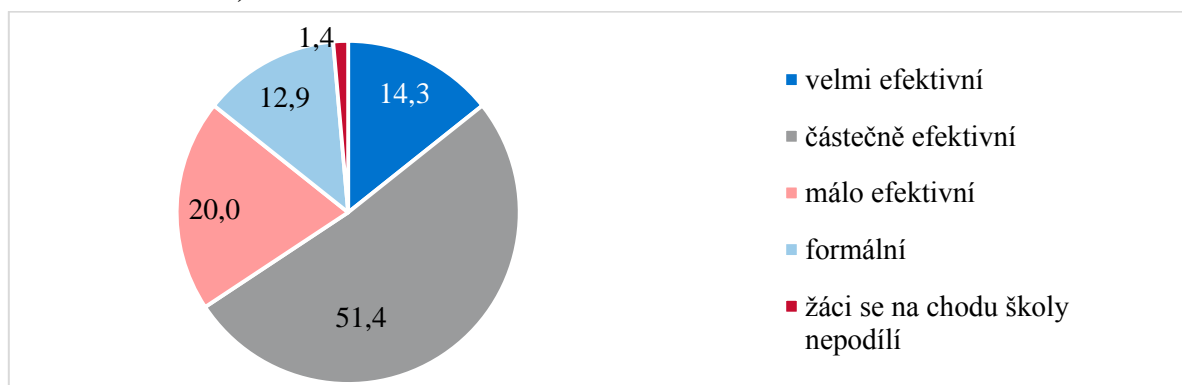
Nad rámec standardní výuky občanského vzdělávání byl ve více než třetině středních škol ustaven žákovský parlament, desetina středních škol umožnila podobné žákovské zastoupení v podobě žákovské či třídní samosprávy, spolusprávy nebo rady. Zastoupení žáků ve školské radě se objevilo v 7 % SŠ. Participaci žáků formou anket, tematických besed k činnosti školy či obdobě zaměřených třídnických hodin uskutečňovalo 4,6 % SŠ. Dalšími formami participace žáků bylo zastoupení zvolených starostů, předsedů, mluvčích a jiných zástupců tříd v rozhodovacích procesech středních škol. Jen velmi zřídka se objevily jiné specifické aktivity žáků, například školní časopis, studentská televize, školní intranet a facebookový profil školy (v 1,3 % SŠ), aktivní spolupráce žáků na přípravě školních akcí a účast ve školní stravovací komisi (1 % SŠ). Z hlediska témat se žáci devíti desetin sledovaných středních škol podíleli na rozhodování o vzhledu třídy. Více než tři čtvrtiny středních škol umožnily žákům spolurozhodovat o výběru exkurzí a výletů. Téměř tři pětiny SŠ zapojovaly žáky do rozhodování o vzhledu školy a více než dvě pětiny SŠ nabízely žákům participaci na volbě obsahu projektových dnů. Téměř dvě pětiny středních škol zapojovaly žáky do rozhodování o spoluúčasti školy v aktivitách místní komunity. Pouze v necelé pětina středních škol se žáci spolupodíleli na výběru některých učebních materiálů a méně než desetina SŠ zohledňovala názory žáků v oblasti spoluúčasti školy v jiných aktivitách, jako jsou různé charity, vybrané projekty, soutěže, ustanovení třídních samospráv a pravidel tříd, akce organizované střední školou nebo městem, ve kterém se SŠ nachází. Ukazuje se, že střední školy si uvědomují důležitost začleňování svých žáků do rozhodovacích procesů a snaží se této potřebě vycházet vstříc. Volba tematických okruhů, které ve školách mohou žáci ovlivňovat, však naznačuje přetrvávající opatrnost a nedůvěru vedení škol.

Graf č. 34 Participace žáků SŠ na rozhodování o uvedených aspektech chodu škol (podíl SŠ v %)

Téměř ve dvou třetinách SŠ hodnotili učitelé občanského vzdělávání podíl žáků na chodu školy jako efektivní, tedy přínosný pro školu i pro posilování občanských kompetencí žáků, v sedmině středních škol pak v těchto ohledech jako velmi efektivní.

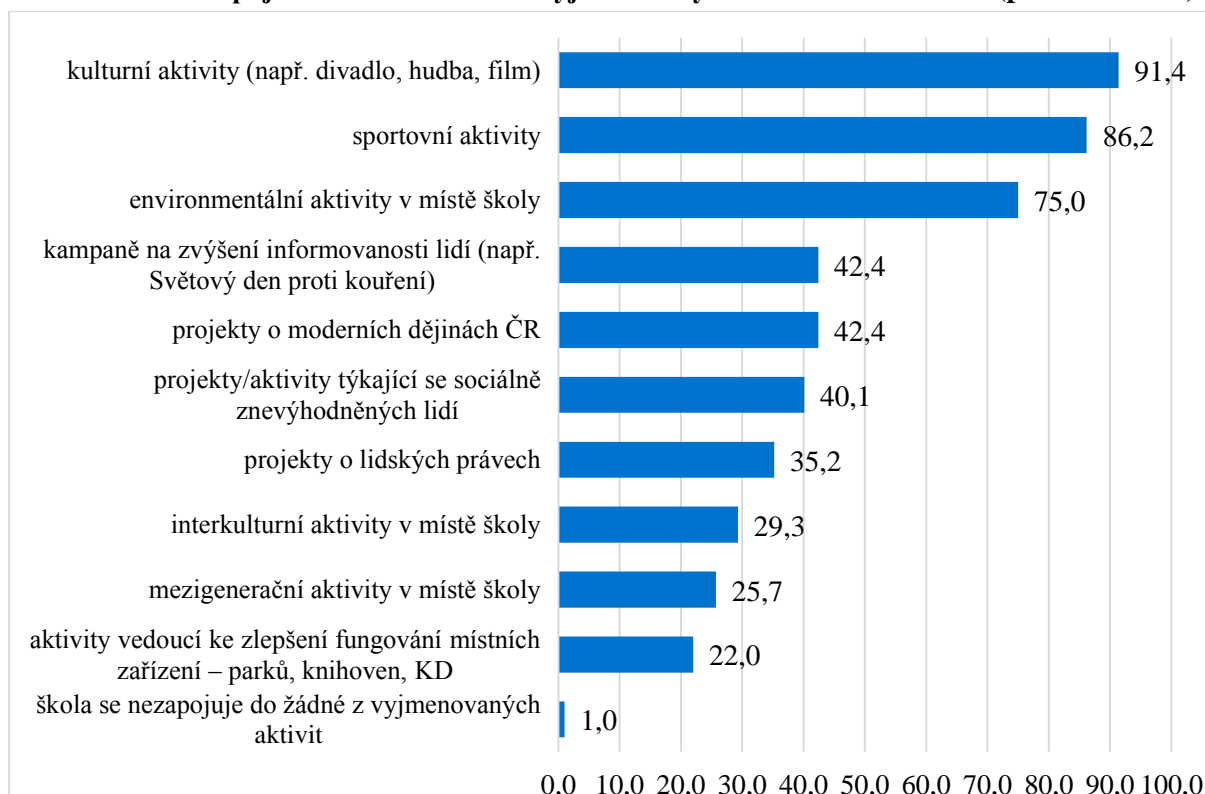
Graf č. 35 Efektivita participace žáků na chodu škol podle učitelů OV na SŠ (podíl učitelů v %)

4.5 Zapojení středních škol do aktivit v tématech občanského vzdělávání a spolupráce s externími partnery

Naprostá většina navštívených středních škol (celkem navštíveno 75 SŠ) rozvíjí občanské a sociální kompetence žáků podporou jejich účasti v různých praktických aktivitách. Více než devět desetin těchto škol podporovalo účast svých žáků na kulturních aktivitách a jen o něco méně škol na sportovních aktivitách. Z aktivit přímo souvisejících s obsahem občanského vzdělávání podporovaly SŠ nejvíce environmentální aktivity v místě školy. Praktické zkušenosti žáků získané tímto způsobem jsou těžko nahraditelné jinými formami vzdělávání. Osobní zkušenost žáků např. s mezigeneračními aktivitami či s pomocí hendikepovaným spoluobčanům má značný význam pro formování jejich postojů a odstraňování předsudků. Přesto, obdobně jako v případě základních škol, převažuje i ve středních školách podpora či participace na kulturních a sportovních aktivitách, které se však občanského vzdělávání dotýkají spíše doplňkově.

Graf č. 36 Zapojení středních škol do vyjmenovaných aktivit v oblasti OV (podíl škol v %)

Více než sedm desetin zjišťovaných středních škol uskutečňovalo v oblasti občanského vzdělávání a jeho témat aktivity ve spolupráci s neziskovými organizacemi. Dále pak SŠ spolupracovaly s jinými školami, se zřizovatelem a více než čtvrtina SŠ také s komerčními subjekty. Ačkoliv uvedený výběr partnerů volily školy vhodně, obsah společných aktivit (graf č. 36) nepokrývá dostatečně všechna dílčí témata občanského vzdělávání. Tato zjištění dokládá mj. i účast středních škol v tzv. studentských volbách⁵. Počty zapojených škol jasně ukazují, že zejména ve školství učňovském (zapojilo se jen asi 5%) existují v této oblasti značné rezervy.

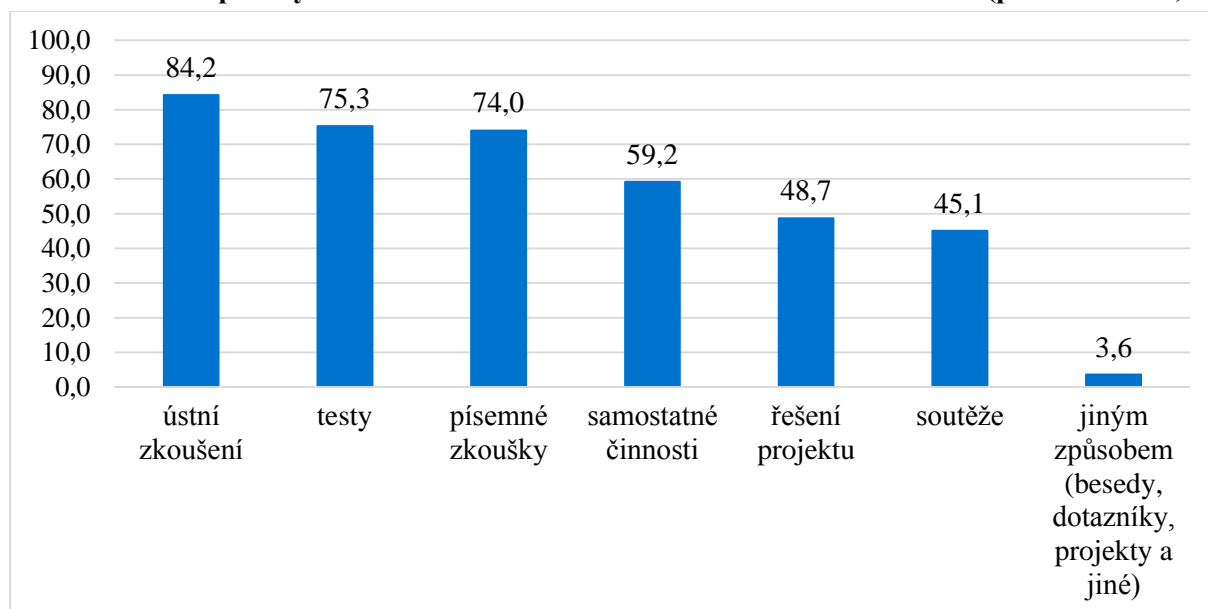
Tabulka č. 4 Spolupráce SŠ s externími partnery v tématech občanského vzdělávání (podíl SŠ v %)

s neziskovými organizacemi	71,8 %
s jinými školami	44,5%
se zřizovatelem	32,6 %
s komerčními subjekty	26,6 %
s jinými partnery	40,9 %
v oblasti občanského vzdělávání s partnery nespolupracují	4,3 %

4.6 Způsoby ověřování znalostí a dovedností žáků středních škol v občanském vzdělávání

Nejvíce sledovaných středních škol, více než pět šestin, ověřovalo znalosti svých žáků v občanském vzdělávání ústním zkoušením, tři čtvrtiny SŠ pomocí testů a písemných zkoušek. Téměř tři pětiny středních škol ověřovaly znalosti a dovednosti svých žáků v oblasti občanského vzdělávání při samostatných činnostech a téměř polovina SŠ hodnotila žáky při řešení projektu s tématy občanského vzdělávání anebo podle výsledků v soutěžích.

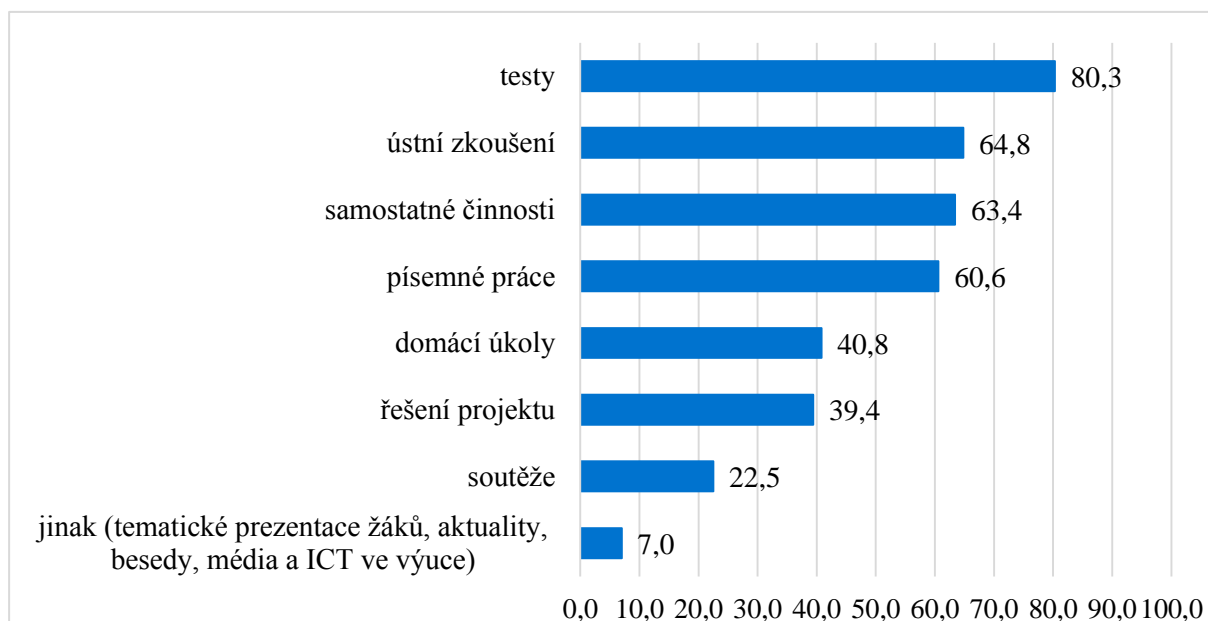
Graf č. 37 Způsoby ověřování znalostí a dovedností žáků SŠ v OV dle ŘŠ (podíl škol v %)

Uvedená zjištění dle sdělení ředitelů škol ukazují na rozdíl od základních škol na přetrvávající důraz na naukovou stránku občanského vzdělávání. Ověřování konkrétních dovedností, které by mohlo více vypovědět o efektivitě vzdělávacího procesu (hodnocení projektové činnosti, samostatné práce apod.), je však pro školy složitější a náročnější.

⁵ https://www.jsns.cz/data/jsns/IMAGES/STUDENTSKE_VOLBY/SV_2016_vysledky_fin.pdf

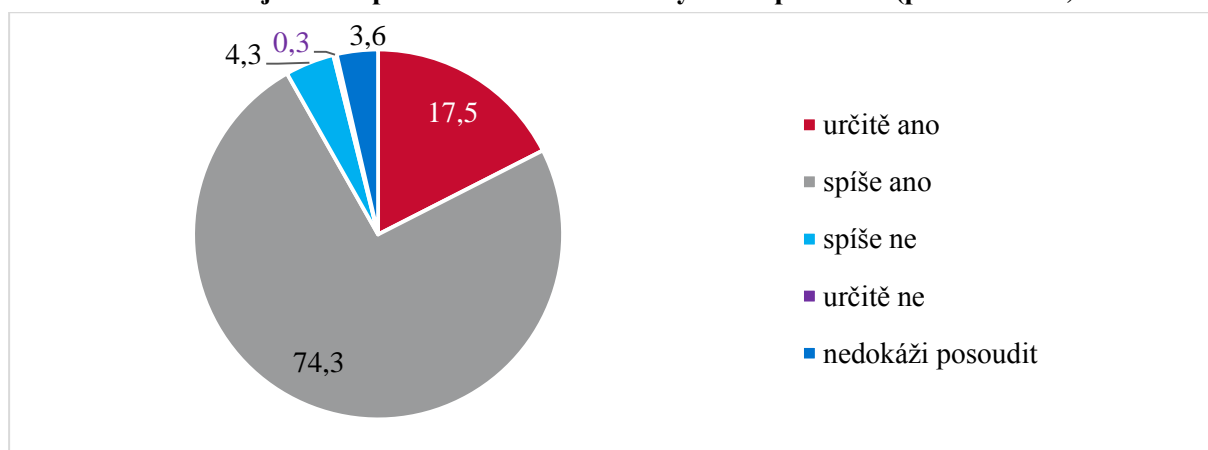
Graf č. 38 Způsoby ověřování znalostí a dovedností žáků SŠ učiteli OV (podíl učitelů v %)

4.7 Hodnocení míry osvojení kompetencí v občanském vzdělávání a povědomí žáků středních škol o právech a povinnostech zakotvených ve školním řádu a úspěšnost realizace cílů OV učiteli na SŠ

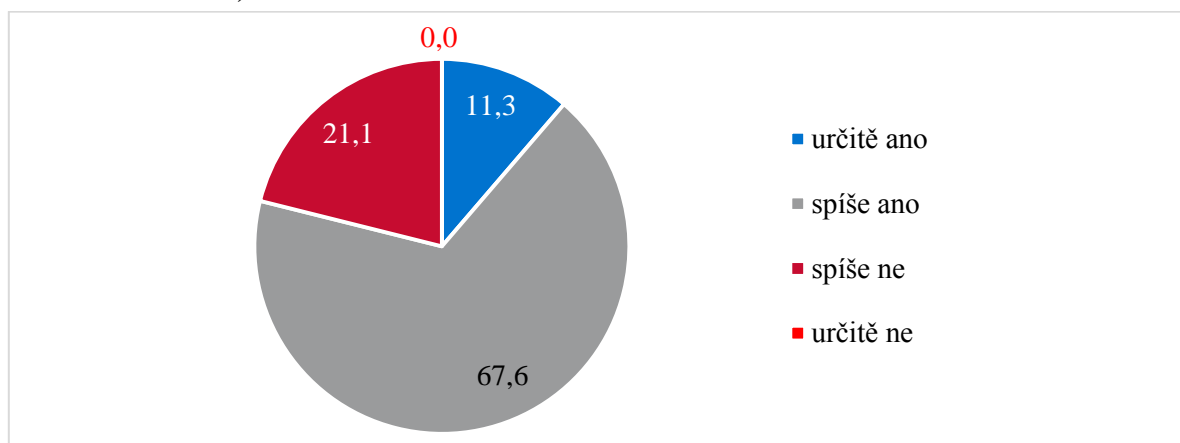
Žáci více než devíti desetin středních škol si podle názoru ředitelů kompetence v oblasti občanského vzdělávání osvojili (v 17,5 % určitě a v 74,3 % SŠ spíše osvojili). Celkem 3,6 % SŠ neumělo posoudit, zda si jejich žáci osvojili kompetence pro občanské vzdělávání. Tato skutečnost souvisí s výše popsaným způsobem a zaměřením hodnocení žáků. Názor ředitelů SŠ je (na rozdíl od základních škol) významně optimističtější než učitelů témat občanského vzdělávání, což ale může poukazovat také na nedostatečné informace ředitelů a být odrazem spíše očekávání stavu požadovaného než reflexí stavu reálného.

Graf č. 39 Osvojení kompetencí v oblasti OV žáky ve SŠ podle ŘŠ (podíl SŠ v %)

Učitelé občanského vzdělávání SŠ jsou spokojeni s mírou osvojení občanských kompetencí ze strany svých žáků méně často než ředitelé jejich škol. Tato skutečnost poukazuje na fakt, že ředitelé škol nemusí být vždy dostatečně informováni o výsledcích dosahovaných v této oblasti. Jedním z důvodů může být soustředění se na předměty povinné části maturitní zkoušky, případně u odborných škol na profilové předměty. Občanské vzdělávání tak může být v očích ředitelů SŠ vnímáno spíše jako okrajová záležitost.

Graf č. 40 Spokojenost učitelů SŠ s osvojením občanských kompetencí žáky (podíl učitelů v %)

Žáci téměř všech středních škol (99,7 %) měli dle názorů učitelů zaznamenaných v anketách povědomí o svých právech a povinnostech zakotvených ve školním řádu. Téměř devět desetin učitelů občanského vzdělávání na SŠ uvedlo, že dokáže žáky zaujmout tématy souvisejícími s občanskou společností a občanskou angažovaností. Učitelé také většinou uvedli, že se jim daří podporovat aktivní postoje žáků, upevňovat pozitivní hodnoty, které pak žáci dokážou vyjádřit a obhájit v diskusích. Pomocí osvojeného učiva se učitelům často daří vzbudit zájem žáků o aktuální veřejné dění. Žáci podle učitelů zpravidla dokážou vysvětlit základní principy zákonů, společenských norem a chodu veřejných institucí. Jen necelé desetině učitelů občanského vzdělávání na SŠ se však dařilo propojení teorie občanského vzdělávání s praxí občanského života.

Z výpovědí učitelů dále vyplývá, že více než sedmi desetinám učitelů občanského vzdělávání se naopak nedaří ve výuce žáky SŠ dostatečně motivovat, podpořit jejich samostatnost a vést je k sebehodnocení, zapojit je do aktivit a úvah, vzbudit zájem o politické dění, odstraňovat přetrvávající předsudky a netoleranci, prohloubit pocit občanské odpovědnosti žáků či v některých případech změnit jejich asociální chování a postoje.

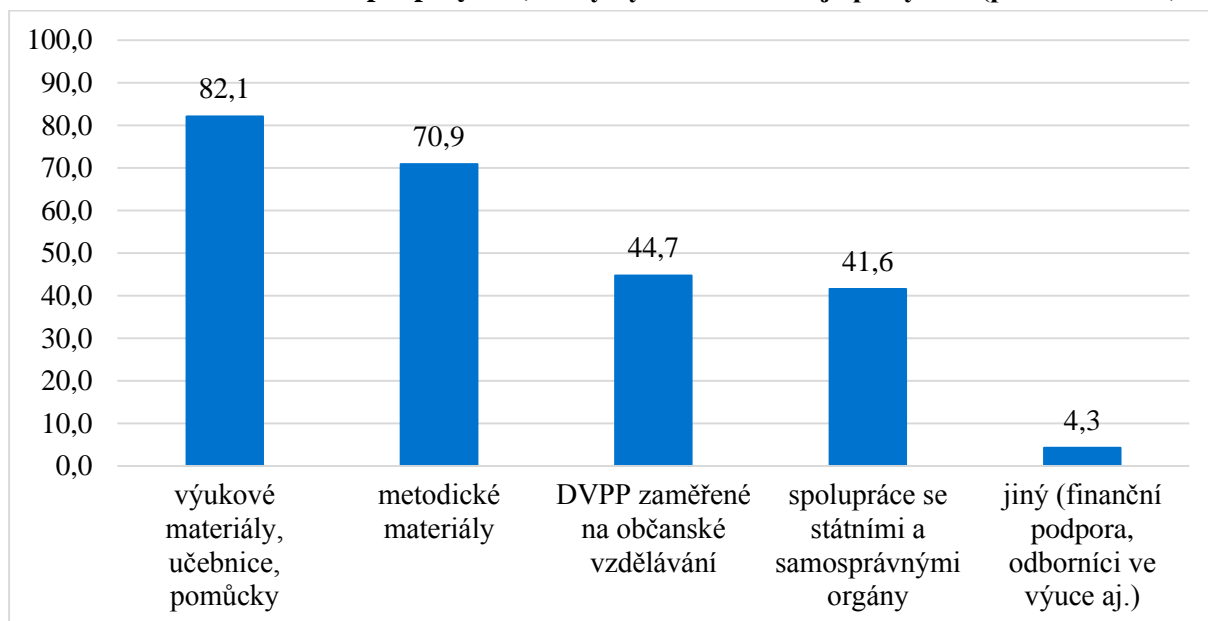
Téměř pětina učitelů občanského vzdělávání na SŠ si stěžovala, že má problém získávat pro svou práci více odborných materiálů, chyběla jim také dostatečná časová dotace na výuku a čas na tvorbu vlastních materiálů. Pro semináře k občanskému vzdělávání by preferovali možnost práce s menšími skupinami žáků. Více než desetina učitelů občanského vzdělávání v SŠ nedokázala zařadit do výuky projekty, exkurze a zážitkové vzdělávání. Obdobně jako v základních školách je možno konstatovat, že další rozvoj občanského vzdělávání v SŠ bude závislý na adekvátní podpoře, minimálně formou metodických a učebních materiálů a DVPP. Dalším důležitým aspektem je ale změna postojů ředitelů středních škol směrem k důležitosti občanského vzdělávání.

4.8 Zájem středních škol o různé formy podpory rozvoje kvality občanského vzdělávání

Polovina středních škol měla k dispozici dostatečné finanční prostředky na rozvíjení kvality občanského vzdělávání a ostatní SŠ omezoval dle názoru ředitelů jejich nedostatek. Více než čtvrtina ředitelů SŠ by zřídila funkci koordinátora občanského vzdělávání, ovšem pouze pokud by byla finančně zabezpečena a časově dotována snížením počtu hodin přímé pedagogické činnosti. Více než čtyři pětiny středních škol by využily podporu občanského vzdělávání ve formě výukových materiálů, učebnic a učebních pomůcek a 70 % SŠ pak formou metodických materiálů. Další vzdělávání pedagogických pracovníků zaměřené

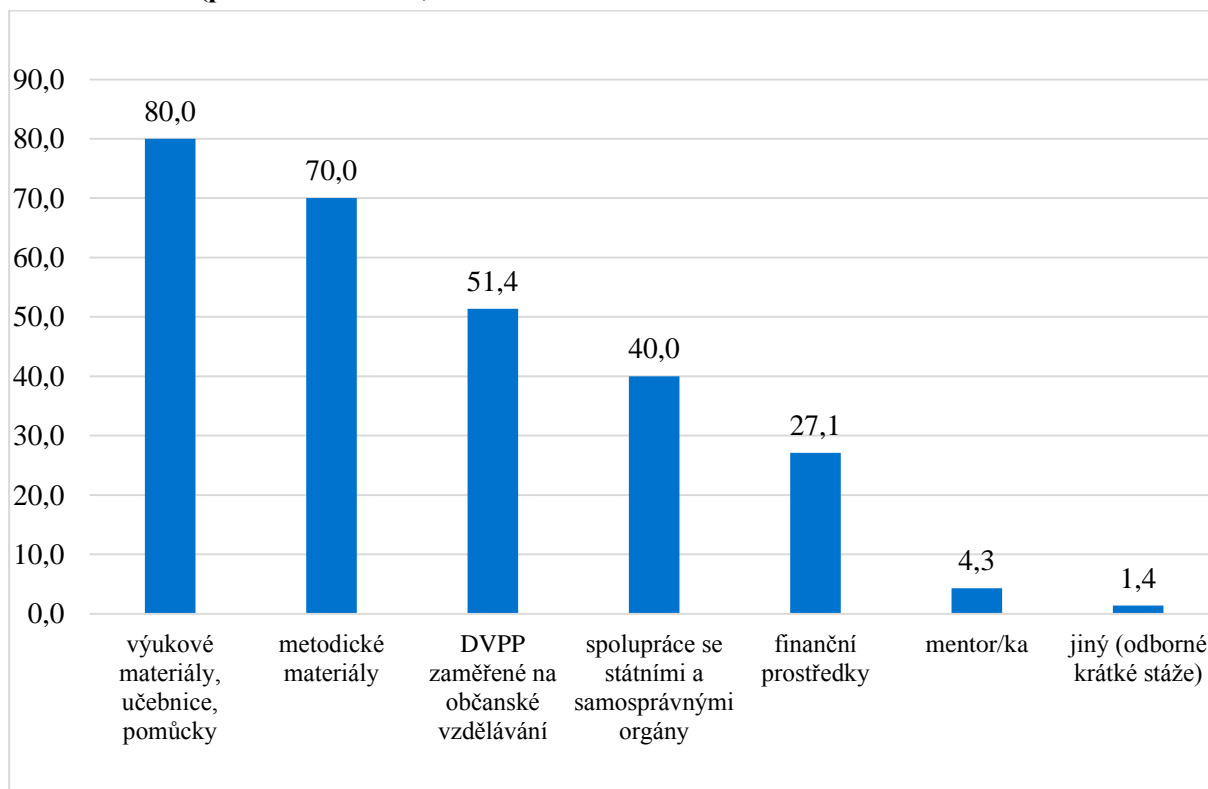
na občanské vzdělávání by uvítala necelá polovina a spolupráci se státními a samosprávnými orgány více než dvě pětiny SŠ.

Graf č. 41 Volba druhu podpory OV, který by ředitelé SŠ nejlépe využili (podíl škol v %)

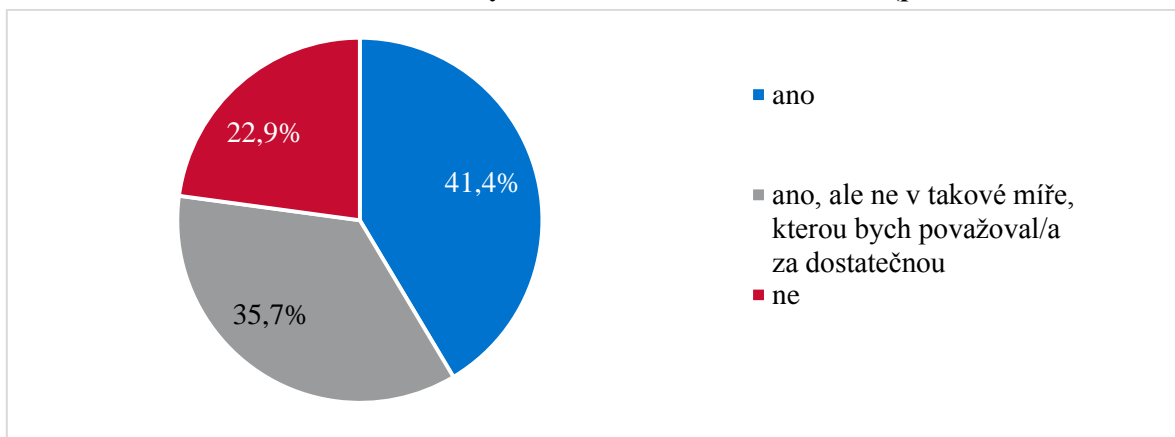

Názory učitelů témat občanského vzdělávání na preferované možnosti podpory v zásadě potvrzují sdělení ředitelů a korespondují s výše uvedeným faktem, že převážná většina učitelů je nucena vytvářet vlastní výukové materiály. Jen zřídka by učitelé občanského vzdělávání na SŠ uvítali podporu formou mentora.

Graf č. 42 Typ podpory pro realizaci OV, který učitelé SŠ považují za nejlépe využitelný (podíl učitelů v %)

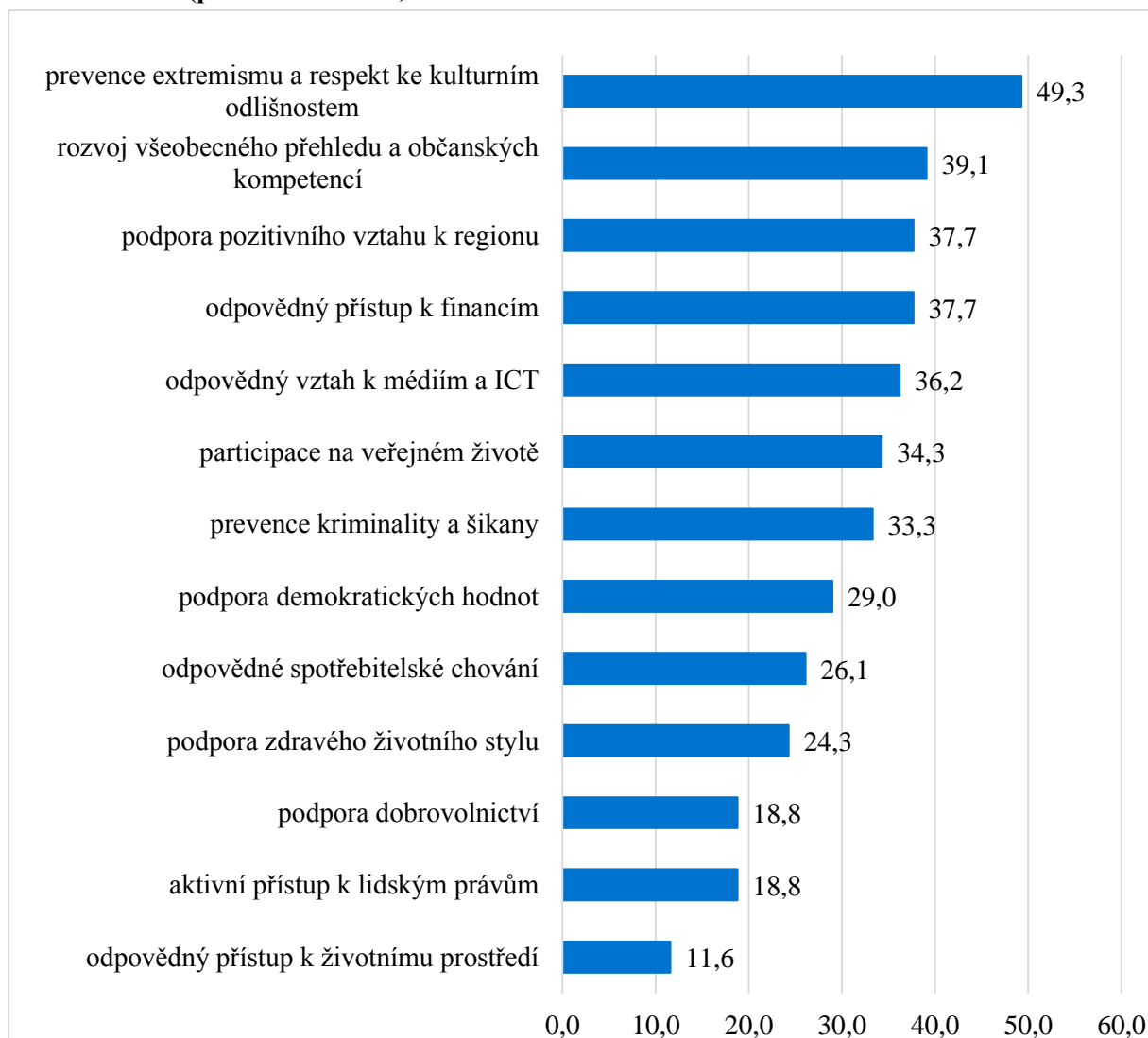

Graf č. 43 Účast učitelů SŠ na různých kurzech DVPP v oboru OV (podíl učitelů v %)

Téměř polovina učitelů občanského vzdělávání na středních školách by v rámci DVPP zaměřeného na témata občanského vzdělávání uvítala téma prevence extremismu a respekt ke kulturním odlišnostem. Více podrobností o preferencích učitelů ukazuje graf č. 44.

Graf č. 44 Témata atraktivní pro učitele OV na SŠ v rámci DVPP nebo metodické podpory (podíl učitelů v %)

4.9 Poznátky z mezinárodních a dalších šetření

Česká republika se v roce 2009 zapojila do mezinárodního šetření organizovaného Mezinárodní asociací pro hodnocení výsledků vzdělávání – International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) s názvem International Civic and Citizenship Education Study (ICCS). Výzkum ICCS se zaměřil na tyto základní oblasti:

- znalosti z občanské výchovy
- postoje k demokracii
- názory na občanství a roli občana v soudobé společnosti
- postoje k rovnosti mužů a žen, k menšinám a přistěhovalcům
- důvěra v instituce a pocit národní identity
- občanské chování a předpokládané občanské aktivity v dospělosti
- školní a mimoškolní aktivity žáků spjaté s občanstvím
- školní klima a výuka občanské výchovy ve školách
- postoje k náboženství

Evropské země se účastnily ještě doplňujícího modulu ke znalostem o Evropě a názorům o Evropské unii.

Čeští 14letí žáci prokázali ve srovnání s ostatními zeměmi nadprůměrné znalosti. Ve srovnání s předchozím šetřením z roku 1999 však zároveň došlo ke zhoršení.

Čeští žáci uváděli poměrně velký vliv na paletu zájmových aktivit nabízených školou a úpravu školních pravidel, naopak málo mohou žáci ovlivnit školní řád či rozvrh hodin. Částečný vliv mají v některých školách na obsah a způsob výuky a volbu výukových materiálů.

Podprůměrná byla z hlediska mezinárodního srovnání důvěra českých žáků v politické strany a parlament.

Z hlediska rovných příležitostí deklarovali žáci vysokou podporu rovnosti pohlaví, nicméně v praktické rovině se vyslovovali spíše ve prospěch mužů.

Čeští žáci oproti průměru vyjadřovali nižší ochotu aktivně se účastnit v budoucnosti politického života. Podle publikace *Education at a Glance 2011* (OECD 2011) se zároveň v České republice projevují značné rozdíly v ochotě jít k volbám mezi různě vzdělanými skupinami ve prospěch výše dosaženého vzdělání (vzdělání základní, střední a vysokoškolské).

Jak ukázaly dodatečné analýzy⁶, přístup žáků je primárně ovlivněn jejich socioekonomickým statusem. **Významný vliv však má také výchovné působení školy – podpora diskuse a nezávislého úsudku žáků.**

Občanská angažovanost českých žáků je obecně poměrně nízká. Když už se zapojují do aktivit, pak spíše v souvislosti se školou, v rámci místního společenství se zapojuje jen minimum žáků.

⁶ Jana Straková, Jaroslava Simonová, *Vliv navštěvované střední školy na občanské postoje středoškoláků v ČR*, ORBIS SCHOLAE, 2013, ročník 7 (číslo 3) str. 27–47.

Čeští žáci mají slabší pocit evropské identity a sounáležitosti k Evropě než jejich vrstevníci z ostatních evropských zemí.

Do navazujícího šetření ICCS 2016 se Česká republika nezapojila.

Zjištění doplňuje ještě šetření *Hodnotové orientace dětí ve věku 6 – 15 let*, které v rámci národního projektu realizoval v roce 2010 Národní institut dětí a mládeže. Toto šetření odhalilo, že ve věkové kategorii 10 – 15 let označují děti zájem o politiku jako prioritní pouze výjimečně. Zájem projevují zejména děti z rodin, kde má alespoň jeden z rodičů vysokoškolské vzdělání.⁷

5 Závěr

5.1 Pozitivní zjištění

- Ve většině základních i středních škol byl tematický obsah občanského vzdělávání vhodně zařazen v rámci ŠVP do několika relevantních předmětů jako průřezové téma.
- Vedení téměř všech základních i středních škol přenechávalo rozhodující vliv na občanské vzdělávání učitelům předmětů, do kterých byl v rámci ŠVP obsah občanského vzdělávání zařazen.
- Více než polovinu učitelů občanského vzdělávání v ZŠ a většinu učitelů občanského vzdělávání v SŠ tvoří zkušení a odborně erudovaní učitelé, což mj. dokládá skutečnost, že často zastávají funkci předsedy předmětové komise nebo školního metodika prevence.
- Vedení většiny základních i středních škol převážně ve shodě s obsahem RVP, který zdůrazňuje přípravu žáků na aktivní zapojení do života demokratické společnosti, stanovilo hlavní cíle občanského vzdělávání jako rozvoj schopností žáků ujasnit si své občanské postoje a hodnoty.
- Vzhledem ke stanoveným cílům občanského vzdělávání byly ve většině ZŠ správně zvoleny metody a formy výuky, většina ZŠ vyučuje témata občanského vzdělávání formou diskuse či metodou skupinové práce.
- Ve středních školách byly častěji než v ZŠ rozvíjeny znalosti žáků, jak odpovídá vyššímu stupni vzdělávání, téměř všechny SŠ vyučovaly občanské vzdělávání formou diskuse.
- Vyučující většiny ZŠ a SŠ připravují a používají vlastní materiály pro výuku témat občanského vzdělávání, čímž vyvažují nedostatek těchto materiálů.
- Žáci v naprosté většině ZŠ a SŠ participovali na rozhodování o vzhledu třídy a velmi často také spolurozhodovali o vzhledu školy či participovali na výběru exkurzí a výletů, v nadpoloviční většině škol se tak žáci podle učitelů občanského vzdělávání smysluplně podíleli na chodu školy.
- Základní školy ověřovaly znalosti a dovednosti svých žáků v oblasti občanského vzdělávání při samostatných činnostech (okolo sedmi desetin), téměř tři pětiny ZŠ hodnotily žáky při řešení projektu z oblasti občanského vzdělávání.
- Žáci převážně většiny škol si podle jejich ředitelů dostatečně osvojili kompetence v oblasti občanského vzdělávání.

⁷ <http://userfiles.nidm.cz/file/KPZ/KA1-vyzkumy/hodnotove-orientace-deti-ve-veku-6-15-let.pdf>

- Většina učitelů na ZŠ i SŠ se účastnila různých kurzů DVPP v tématech občanského vzdělávání.

5.2 Negativní zjištění

- Ve třetině ZŠ a pětina SŠ chyběla v občanském vzdělávání témata formulovaná v RVP ZV jako prioritní a klíčová pro úspěšné zapojení žáka do demokratické společnosti (aktivní přístup k lidským právům, rozvoj všeobecného přehledu a občanských kompetencí, prevence extremismu a respekt ke kulturním odlišnostem a podpora demokratických hodnot).
- Ačkoliv většina základních i středních škol volila odpovídající metody a formy výuky, zastoupení komplexnějších forem (rolové hry a simulace, projektové dny, výzkumná činnost apod.), které rozvíjejí a upevňují především dovednosti, byly využívány menšinou.
- Základní dokumenty, jako jsou Ústava ČR nebo Všeobecná deklarace lidských práv apod., slouží jako výukové materiály jen přibližně v polovině základních škol.
- Učitelé občanského vzdělávání i ředitelé škol ve velké většině shodně deklarují nedostatek vhodných metodických a učebních materiálů, programů a pomůcek.
- Zjištění tak ukazuje na rezervy, které spočívají zejména v systémové úrovni. MŠMT jako nositel operačního programu v předchozím programovacím období by mělo zajistit podrobnější informovanost o výstupech projektové činnosti. V rámci OP VK vznikaly metodické a vzdělávací materiály pro řadu témat, včetně výchovy k lidským právům, prevence rizikových jevů a xenofobie, podpory žákovských parlamentů, podpory komunikačních dovedností, podpory pozitivního sociálního klimatu na školách nebo komunitního vzdělávání.
- V rámci participace žáků ZŠ a SŠ na chodu školy byl v polovině škol značně zúžen okruh možných oblastí, které mohou žáci ovlivňovat.
- Školy sice umožňují a podporují mimoškolní občanské aktivity žáků, většina z nich se však výchovy k občanství týká spíše okrajově (kulturní a sportovní aktivity).
- Více než třetinu základních a polovinu středních škol omezoval v rozvoji občanského vzdělávání nedostatek finančních prostředků na rozvíjení kvality občanského vzdělávání.

5.3 Doporučení

S ohledem na výše představená zjištění Česká školní inspekce doporučuje:

- akcentovat větší rozvoj dovedností při osvojování občanských kompetencí ze strany žáků;
- častěji uplatňovat práci se základními texty (Ústava ČR, Všeobecná deklarace lidských práv apod.) při občanském vzdělávání;
- využívat komplexnější vzdělávací formy (rolových her a simulací, soutěží) učiteli občanského vzdělávání;
- v rámci výuky občanského vzdělávání na středních školách více využívat ICT technologie, řešení problémových úloh a projektové dny;
- více využívat učební materiály veřejných institucí i neziskových organizací; řada z nich vznikla v rámci projektů ESF a jsou zdarma k dispozici v Databázi produktů OP VK;

- na systémové úrovni zajistit základním i středním školám potřebné výukové a metodické materiály a učební pomůcky, popř. zvýšit informovanost o učebních materiálech, které jsou již k dispozici;
- zajistit pro učitele občanského vzdělávání širší a dostupnější nabídku DVPP zaměřeného na občanské vzdělávání;
- prohlubovat spolupráci státních a samosprávných orgánů se školami při aktivitách spojených s občanským vzděláváním;
- věnovat tématu občanského vzdělávání ze strany ředitelů středních škol dostatečnou pozornost, zejména s ohledem na nárůst extremistických tendencí a dalších negativních jevů ve společnosti;
- na všech typech středních (ale i základních) škol věnovat dostatek péče pěstování nezávislého úsudku žáků a podpoře diskuse;
- umožňovat žákům aktivně se účastnit ovlivňování rozmanitých aspektů výuky a chodu školy; nesoustředit se tedy jen například na výzdobu tříd a školy nebo výběr exkurzí.

Seznam zkratk

ČŠI	Česká školní inspekce
ICT	informační technologie
KD	kulturní domy
OV	občanské vzdělávání
RVP	rámcový vzdělávací program
RVP ZV	rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání
ŘŠ	ředitelé škol
SŠ	střední školy
SV	střední vzdělávání
ŠVP	školní vzdělávací program
ZŠ	základní školy
ZV	základní vzdělávání